

STUDIU

“Privind sancțiunile disciplinare aplicabile copiilor în detenție, cu accent pe excluderea încarcerării față de copii”

În cadrul Proiectului

*“Suport Ministerului Justiției în promovarea
reformelor justiției pentru copii”, implementat
de Ministerul Justiției în parteneriat cu UNICEF-Moldova*

Realizat de:

Irina Lupușor (coordonator, expert),

Alexandru Adam (expert),

Alexandru Tarasov (expert).

2011

Cuprinsul studiului:

Sumar executiv

1. Întroducere
2. Metodologia
 - 2.1. Designul cercetării
 - 2.2. Eșantionul cercetării
 - 2.3. Colectarea datelor
3. Aspecte juridice privind aplicarea sancțiunilor disciplinare față de copiii în detenție
 - 3.1. Sancțiunea disciplinară, oportunitatea, scopul și efectele acesteia
 - 3.2. Sancțiunile disciplinare aplicate copiilor în detenție
 - 3.3. Particularitățile procedurilor disciplinare aplicate copiilor în detenție
4. Aspecte psihologice ale aplicării pedepsei față de copii
 - 4.1. Psihologia copilului și aplicarea pedepselor penale
 - 4.2. Evaluarea psihologică a sancțiunilor disciplinare aplicate copiilor în detenție
 - 4.3. Încarcerarea și efectele psihologice ale acesteia
5. Experiența internațională în aplicarea sancțiunilor disciplinare față de copiii în detenție
 - 5.1. Standardele elaborate sub egida Organizației Națiunilor Unite
 - 5.2. Exigențele și experiența Uniunii Europene la acest capitol
 - 5.3. Protecția copiilor în detenție la nivelul Consiliului Europei
 - 5.4. Jurisprudența organelor Convenției Europene a Drepturilor Omului
6. Prezentarea rezultatelor
 - 6.1 Efectele psihologice ale aplicării sancțiunilor disciplinare față de copii
 - 6.2 Aplicarea încarcerării față de copii
 - 6.3 Măsuri de stimulare
 - 6.4 Recomandările copiilor privind pedepse alternative încarcerării
7. Concluzii și recomandări
8. Anexe
9. Bibliografie

Sumar executiv

Studiul “Privind sancțiunile disciplinare aplicabile copiilor în detenție, cu accent pe excluderea încarcerării față de copii” este realizat în cadrul Proiectului “Suport Ministerului Justiției în promovarea reformelor justiției pentru copii”, implementat de Ministerul Justiției în parteneriat cu UNICEF-Moldova.

Dat fiind experiența multor state, printre care se regăsește și Republica Moldova, ce a demonstrat ineficiența aplicării încarcerării drept sancțiune disciplinară, în particular, atunci când se propune reeducarea și, eventual, reintegrarea în societate a copiilor aflați în detenție, precum și tendința optării pentru sancțiuni disciplinare alternative acesteia conturată recent, studiul își justifică actualitatea și indispensabilitatea în procesul realizării unei justiții veritabil prietenoase copiilor.

Pentru a face o prezentare comprehensivă a problematicii examinate, studiul este structurat pe capitole generic orientate și, respectiv, dezvoltate pe subsecțiuni: unde în *Întroducere* se face o incursiune în momentele-cheie privind necesitatea și obiectivele urmărite prin acest studiu, în *Metodologie* sînt dezvoltate metodele și procedeele de cercetare utilizate la efectuarea studiului, în alte trei *Capitole* subsecvente dar distincte sînt relateate componentele juridic național și internațional aplicabile, precum și aspectele psihologice ale aplicării sancțiunilor disciplinare față de copiii în detenție, se continuă prin *Prezentarea rezultatelor*, formularea de *Concluzii și recomandări*, iar în final fiind identificate *Anexele* și *Bibliografia* relevantă.

Recomandările formulate în studiu sînt destinate atît modificării cadrului legal național, cît și a practicii existente potrivit standardelor consacrate în materia sancțiunilor disciplinare aplicabile copiilor în detenție, orientate spre excluderea măsurii încarcerării și propunerea măsurilor alternative prin care să se urmărească disciplinarea efectivă a copiilor, reintegrarea și resocializarea lor.

1. Întroducere

Protecția drepturilor și libertăților copilului în orice circumstanțe este consacrată la cel mai înalt nivel. Statele sînt ținute de instrumente internaționale și regionale adoptate în acest sens, fiind obligate să asigure la nivel național un cadru juridic adecvat prin care să se regelementeze drepturile copilului, existența unor mecanisme de protecție eficientă și transpunerea practică a garanțiilor în conformitate cu exigențele în domeniu.

Odată în conflict cu legea copilul este poziționat într-o situație particulară:¹ dacă se demonstrează vinovăția sa în comiterea unei infracțiuni urmată de o pedeapsă penală se impune protecția sa împotriva oricăror abuzuri în procesul executării pedepsei dispuse. Acest lucru nu exclude posibilitatea dispunerii și, respectiv, aplicării măsurilor sau sancțiunilor disciplinare atunci când de copil sînt încălcate regulile din penitenciar, fiind astfel afectată ordinea și disciplina din instituție. Dispunearea și aplicarea măsurilor sau sancțiunilor disciplinare trebuie să se facă cu respectarea condițiilor legalității, proporționalității și prevalării respectării principiului “interesului superior al copilului” sub toate aspectele procedurii disciplinare intentate unui copil aflat în detenție.

Nivelul de maturitate al copilului (minorului) și înțelegerii regulilor, faptelor și consecințelor acestora, a procedurilor la care este supus sînt factori necesari a fi luați în calcul la aplicarea sancțiunilor disciplinare.

Psihologia copilului și aplicarea pedepselor penale, evaluarea psihologică a sancțiunilor disciplinare aplicate copiilor în detenție, încarcerarea și efectele psihologice ale acesteia sînt puncte de reper ce vin să faciliteze și să completeze dezvoltarea componentelor juridice teoretice și practice. Studiul continuă prin a fi axat pe abordarea conceptului de “sancțiune disciplinară” în toată complexitatea sa, experiența internațională în aplicarea sancțiunilor disciplinare față de copiii aflați în detenție, expertiza cadrului național ce reglementează domeniul de aplicare a sancțiunilor disciplinare în privința copiilor în detenție, conformitatea practicilor identificate cu recomandările internaționale și bunele practici existente pentru formularea unor propuneri, inclusiv de modificare a cadrului normativ; toate de pe pozițiile unei justiții prietenoase copiilor, unde încarcerarea este considerată drept sancțiune disciplinară “*ultimo ratio*” și aplicată doar în situații excepționale.

Cert este faptul că orice sancțiune disciplinară aplicată față de un copil în detenție trebuie să fie subordonată unei finalități precise, unde respectarea drepturilor și libertăților sale este asigurată la cel mai înalt nivel posibil și este menită să garanteze menținerea stării de sănătate și respectul față de demnitatea umană.

2. Metodologia

Acest capitol relevă metodologia utilizată la efectuarea studiului. Cercetarea și, respectiv, analiza datelor și informației disponibile de pe principiile instrumentelor internaționale și regionale, reglementărilor naționale și a bunelor practici relevante în

¹ Implicat atunci când este implicat într-o procedură judiciară fiind arestat preventiv.

domeniul aplicării procedurilor disciplinare în privința copiilor aflați în detenție, precum și a efectelor psihologice ale sancțiunilor disciplinare asupra copiilor în detenție, inclusiv a încarcerării.

Studiul este unul comparat, unde sistemul de aplicare al sancțiunilor disciplinare existent în Republica Moldova este examinat prin prisma exigențelor și practicilor internaționale în domeniu și se urmărește racordarea acestuia la standardele respective. În același timp, studiul este orientat spre identificarea deficiențelor existente și a soluțiilor optime, formularea de concluzii, și după caz, de propuneri și recomandări.

Formularea recomandărilor înaintate este produsul unei examinări nu doar juridice, ci interdisciplinare, unde respectarea interesului superior al copilului este o condiție *sine qua non*, prin a se ține cont de vulnerabilitatea copiilor privați de libertate, importanța legăturilor de familie și promovarea reintegrării lor în societate.

Astfel, paragraful întâi din capitol conține referințe despre designul cercetării, cel de-al doilea prezintă eșantionul și modalitatea de selectare a acestuia, metodele de colectare a datelor fiind prezentate în paragraful trei.

2.1. Designul cercetării.

Este efectuat un studiu calitativ, focusat pe explorarea aplicării sancțiunilor disciplinare față de copiii în detenție și, respectiv, a impactului acestora. Informația și datele necesare au fost acumulate prin contactul direct cu copiii deținuți în penitenciarele Republicii Moldova - acțiuni desfășurate prin a se ține cont imperativ de exigențele practice consacrate.

2.2. Eșantionul cercetării.

Eșantionul cercetării îl constituie copiii deținuți în penitenciare. Nu există un număr standard de persoane care trebuie să fie intervievate în cadrul unui studiu calitativ. De obicei, un studiu calitativ implică un număr mic de participanți. Cel mai important lucru este asigurarea diversității participanților din cadrul grupului studiat.

În cadrul acestui studiu au fost intervievați zece copii, dintre care șase au avut experiența încarcerării. Identificarea lor s-a efectuat în colaborare cu administrațiile din Penitenciarul nr. 2 (Lipcani) și Penitenciarul nr. 13 (Chișinău).

2.3. Colectarea datelor.

Colectarea datelor s-a efectuat prin intermediul interviurilor semi-structurate (Anexa 1). În acest scop, a fost elaborat un ghid de interviu pentru a combina structura concretă a

interviului și a asigura o flexibilitate a datelor colectate. Interviurile au fost desfășurate în locurile de detenție unde minorii își ispășesc pedeapsa cu privațiune de libertate în limba română și, după caz, rusă în dependență de limba vorbită de copilul intervievat. Durata interviului a fost de la 20 pînă la 60 minute. Cît privește înregistrarea interviurilor: doi dintre copiii intervievați au refuzat înregistrarea interviului pe dictofon, ceilalți opt au acceptat înregistrarea cu condiția nedivulgării numelui lor și utilizarea interviurilor doar în interesul cercetării.

3. Aspecte juridice privind aplicarea sancțiunilor disciplinare față de copiii în detenție

3.1. Sancțiunea disciplinară, oportunitatea, scopul și efectele acesteia.

Problematica aplicării unor măsuri coercitive față de persoanele deținute, care deja sînt implicate într-o procedură judiciară penală (fiind arestate preventiv sau executînd o pedeapsă penală rămasă definitivă), la prima vedere ar prezenta un șir de întrebări ce vizează oportunitatea, utilitatea și eficiența acestora, în condițiile în care față de persoanele respective au fost aplicate (sau se desfășoară proceduri în rezultatul cărora se vor aplica) cele mai dure sancțiuni admise de lege.

Este evident că rolul măsurilor disciplinare aplicate în cadrul executării pedepselor penale privative de libertate nu pot avea intensitatea și forța punitivă concepută pentru sancțiunea penală în executarea căreia se află persoana, deoarece scopul procedurilor disciplinare este diferit de cel al sancțiunilor penale și nu ține de fapta penală comisă de persoana aflată în detenție sau de situația procesuală a acesteia.

În esență măsurile disciplinare aplicate în privința deținuților sînt orientate la asigurarea respectării regimului penitenciar sub toate aspectele ce implică noțiunea dată: securitatea și siguranța detenției, respectarea programului penitenciar, respectarea normelor de bună comportare și conviețuire între deținuți cît și asigurarea unor relații corecte cu personalul penitenciar și persoanele cu care intră în contact, participarea la instruiți sau alte ocupații prevăzute de programul penitenciar pentru asigurarea resocializării deținuților, etc. În acest sens, spre exemplu, Regulamentul Penitenciar spaniol stabilește expres că, regimul disciplinar al deținuților va fi orientat spre “realizarea unei conviețuiri ordonate într-un mod care să stimuleze simțul responsabilității și capacitatea de autocontrol, ca premise necesare pentru realizarea scopurilor activităților din mediul de detenție”.²

² Art. 231 din Regulamentul Penitenciar al Spaniei, aprobat prin Decretul Regal 190/1996 din 09 februarie 1996, B.O.E. nr. 40 din 15 februarie 1996.

Prin urmare, măsurile disciplinare aplicate în detenție au un pronunțat caracter preventiv, ele obligând deținutul la respectarea unui program de resocializare și educare a unui comportament social orientat. Funcția educativă a măsurilor disciplinare este primordială în cazurile ce vizează deținuții minori, tocmai din perspectiva faptului că în această perioadă se formează personalitatea minorului, astfel devenind foarte importante tipurile de sancțiuni și procedurile care pot fi aplicate față de minori, pentru a stimula și educa un comportament corect și cel mai important pentru a nu descuraja prin măsurile aplicate un astfel de comportament.

Esențial în aplicarea sancțiunilor disciplinare față de minorii în detenție este principiul proporționalității, care nu trebuie privit doar ca raport între gravitatea faptei și sancțiunea aplicată, dar ca elemente ale raportului respectiv trebuie să fie apreciate și personalitatea minorului, nivelul de maturitate și înțelegere a copilului, precum și respectarea interesului superior al acestuia.

La determinarea “interesul superior al copilului”, pentru cazurile inițierii unei proceduri disciplinare în privința minorului în detenție, pe lângă respectarea principiilor și drepturilor garantate de Convențiile internaționale în domeniu, urmează de evaluat dacă reglementările și practicile naționale în cadrul procedurilor disciplinare asigură:

- un tratament corespunzător vârstei și maturității minorilor, necesităților speciale și nivelul lor de înțelegere, ținând cont de dificultățile de comunicare pe care ei ar putea să le aibă;
- ca măsurile aplicate să nu constituie un tratament inuman sau degradant;
- sînt respectate condițiile materiale de detenție, asistență medicală, etc., prevăzute de recomandările internaționale în domeniul detenției persoanelor;³
- menținerea legăturilor regulate cu părinții, familia și prietenii prin intermediul vizitelor și corespondenței (cu excepția restricțiilor necesare în interesul justiției și interesele copilului);
- participarea la activitățile și cursurile de educație și instruire, pe care în mod normal le frecventau pînă la inițierea procedurilor disciplinare, inclusiv educație fizică și sport;
- continuitatea programelor care pregătesc copiii din timp pentru reintegrarea lor socială.

³ A se vedea ansamblul Regulilor, Principiilor și Recomandărilor consacrate în domeniu dezvoltate infra în Capitolul 5 din Studiu.

3.2. Sancțiunile disciplinare aplicate copiilor (minorilor) în detenție.

Reieșind din criteriile expuse mai sus urmează a fi analizate și reglementările cuprinse în legislația Republicii Moldova în domeniul aplicării sancțiunilor disciplinare față de minorii aflați în detenție.

Conform prevederilor art. 246 din Codul de executare, dat fiind că minorii aflați în detenție execută pedeapsa penală în penitenciare pentru minori în care se aplică, cu unele particularități stabilite de Codul de executare, regimul de deținere corespunzător regimului stabilit pentru penitenciarul de tip semiînchis,⁴ față de minorii aflați în detenție pot fi aplicate următoarele sancțiuni disciplinare:

- mustrare;
- antrenarea, peste rînd, la îngrijirea și amenajarea încăperilor și/sau a teritoriului penitenciarului;
- încarcerarea pe un termen de pînă la 7 zile;
- transferarea condamnatului din regimul de deținere de resocializare în regimul comun;
- condamnatului care beneficiază de dreptul de a se deplasa fără escortă sau însoțire i se poate aplica, în calitate de sancțiune disciplinară, interdicția de a locui în afara teritoriului penitenciarului;
- condamnatul care, în timpul executării pedepsei, a admis repetat abateri disciplinare grave sau a fost recunoscut vinovat de săvîrșirea unei infracțiuni intenționate este declarat violator al regimului de deținere.

Inițial trebuie de menționat că art. 245-248 din Codul de executare practic nu diferențiază procedurile și sancțiunile disciplinare în raport cu vîrstă sau sexul persoanei, unicele particularități vizînd durata sancțiunii încarcerării, care în cazul minorilor și femeilor ce execută pedeapsa penală este de pînă la 7 zile, în raport cu 15 și 20 zile (reieșind din tipul de penitenciar stabilit) pentru adulți. În același timp, precizăm că sancțiunea încarcerării pentru minorii aflați în arest preventiv poate fi dispusă pe o durată de pînă la 5 zile.

De asemenea, conform prevederilor alin. 5 art. 246 din Codul de executare, sancțiunea încarcerării nu se aplică femeilor gravide și femeilor cu copii sugari, normă care include și minorele de sex feminin care se încadrează în criteriile respective.

⁴ Alin. 1 art. 253 din Codul de executare al Republicii Moldova, adoptat prin Legea nr. 443 din 24 decembrie 2004, Monitorul Oficial nr. 214-220 din 05 noiembrie 2010, art. nr: 704.

Diversitatea sancțiunilor aplicate minorilor în procesul executării unei pedepse penale, din lista celor prevăzute de lege, se reduce în funcție de regimul de detenție în care se află persoana, astfel, condamnaților aflați în regim inițial sau comun, nu pot fi aplicate sancțiunile privind transferarea din regimul de deținere de resocializare în regimul comun și interdicția de a locui în afara teritoriului penitenciarului.

În cazul minorilor aflați în arest preventiv, atât sancțiunile disciplinare, cât și procedura disciplinară, în principiu, nu diferențiază de sancțiunile aplicate minorilor care deja execută o pedeapsă penală, deoarece conform prevederilor alin. 1 art. 306 din Codul de executare dispozițiile referitoare la condițiile de deținere, la drepturile și obligațiile persoanelor condamnate, la activitățile socio-educative, la stimulări și sancțiuni disciplinare se aplică în mod corespunzător persoanelor aflate sub arest preventiv în măsura în care nu contravin dispozițiilor speciale ce reglementează executarea măsurii arestului preventiv.

Cu toate acestea, reieșind din reglementările ce vizează condițiile de executare a măsurii arestului preventiv, se poate deduce că unele sancțiuni disciplinare, cum ar fi: transferarea condamnatului din regimul de deținere de resocializare în regimul comun, interdicția de a locui în afara teritoriului penitenciarului și, în mod practic, declararea drept violator al regimului de deținere - nu pot fi aplicate minorilor aflați în stare de arest preventiv. Prin urmare, unicele sancțiuni disciplinare, reglementate de lege, care pot fi aplicate minorilor aflați în stare de arest preventiv sînt:

- mustrare;
- antrenarea, peste rînd, la îngrijirea și amenajarea încăperilor și/sau a teritoriului penitenciarului; și
- încarcerarea pe un termen de pînă la 5 zile.

Numărul redus al tipurilor de sancțiuni disciplinare care pot fi aplicate minorilor aflați în detenție rezultă și din datele statistice privind practica disciplinară pe minori în Penitenciarul nr. 2 - Lipcani, astfel:

a) în anul 2009 au fost aplicate următoarele sancțiuni disciplinare:

- mustrare - 17 sancțiuni;
- antrenarea, peste rînd, la îngrijirea și amenajarea încăperilor și/sau a teritoriului - 1 caz;
- transferul în izolatorul disciplinar (încarcerarea) - 34 sancțiuni.

b) în anul 2010 au fost aplicate:

- mustrare - 11 sancțiuni;

- antrenarea, peste rînd, la îngrijirea și amenajarea încăperilor și/sau a teritoriului - nici o sancțiune;
- transferul în izolatorul disciplinar (încarcerarea) - 28 sancțiuni.

O cifră importantă a statisticilor respective este reprezentată de caracterul abaterilor disciplinare comise de minori, dintre care, doar în 2010, au fost comise 16 cazuri de nerespectare a obligațiilor ce revin condamnaților de natură să aducă atingere ordinii și siguranței penitenciarului, 1 caz violență între deținuți, 15 cazuri de automutilare, 6 cazuri de comunicare cu exteriorul în alte condiții și alte mijloace decît cele admise de lege și 1 caz de deținere a bunurilor interzise.

Prin urmare, din analiza reglementărilor legale existente și aplicabilitatea acestora în practică, se constată o lipsă a diversității sancțiunilor disciplinare, iar sancțiunile disciplinare existente au mai mult un caracter punitiv, fără a fi axate pe elementul educațional al pedepsei. În aceste condiții s-ar impune instituirea unor sancțiuni disciplinare care ar avea un caracter pozitiv, cum ar fi cele de obligare la anumit comportament prin participare la cursuri de formare, instruire ori participare la programe desfășurate în penitenciar.

“Formarea” ca sancțiune este considerată drept un instrument eficient în modelarea comportamentului social, în special la delicvenții minori. În acest sens, sancțiunea respectivă este acceptată ca sancțiune inclusiv și în cazul comiterii faptelor penale nu doar a celor disciplinare, deoarece tipul respectiv de pedeapsă ține să influențeze comportamentul viitor al delicventului “învățîndu-l conduite, altele decît cele infracționale, pentru ai permite să se dezvolte personal în societate”.⁵ Obiectivul sancțiunii respective este de a aduce modificări în cunoștințele, atitudinile și comportamentul persoanei supuse măsurii disciplinate, iar caracteristica esențială a ei este că autorul faptei este responsabilizat să cunoască posibilitățile de a-și schimba comportamentul.

Revenind la evaluarea sancțiunilor disciplinare aplicate minorilor în detenție și corespunderea măsurilor respective “interesul superior al copilului”, urmează de examinat dacă sancțiunile reglementate de legislația Republicii Moldova întrunesc cerințele principiilor legalității și proporționalității. După cum s-a menționat, în esență, sancțiunile sînt reglementate de lege și se aplică doar pentru comiterea abaterilor disciplinare prevăzute de lege. În acest sens, art. 245 din Codul de executare stabilește expres cazurile care constituie abateri disciplinare și pentru comiterea cărora față de un deținut, inclusiv minor, poate fi intentată o procedură disciplinară. Astfel, constituie abateri disciplinare:

⁵ Sabine Demet et al., 1997.

- prezența în zone interzise sau la ore nepermise în anumite zone din penitenciar ori nerespectarea orei de revenire în penitenciar;
- tulburarea în orice mod a programelor socio-educative care se derulează în penitenciar;
- procurarea sau deținerea de bani, bunuri sau de alte valori în alte condiții decât cele prevăzute de lege;
- nerespectarea normelor de igienă colectivă sau individuală;
- comunicarea cu exteriorul în alte condiții și prin alte mijloace decât cele prevăzute de lege;
- utilizarea în alte condiții decât cele prevăzute de lege a bunurilor puse la dispoziție de administrația penitenciarului;
- nerespectarea oricărei obligații care revine persoanei condamnate la executarea pedepsei potrivit dispozițiilor Codului de executare, ale Statutului executării pedepsei de către condamnați⁶ și ale Regulamentului de ordine interioară a penitenciarului, *după aducerea acestora, în scris (potrivit art. 209 din Codul de executare), la cunoștința deținutului*, dacă fapta este de natură să aducă atingere ordinii sau siguranței penitenciarului.

Însă, pentru a fi întrunit *principiul legalității*, este necesară de a fi respectată *condiția proporționalității*, care în esență este prevăzută de dispozițiile imperative ale normei cuprinse la alin. 3 și 4 art. 247 din Codul de executare, în conformitate cu care:

- aplicarea mai multor sancțiuni disciplinare pentru o singură încălcare disciplinară nu se admite; și
- la aplicarea sancțiunii disciplinare se iau în considerare circumstanțele de fapt, persoana condamnatului și comportamentul lui.

Suplimentar, la aplicarea sancțiunilor disciplinare pentru minorii aflați în stare de arest preventiv, alin. 6 art. 306 din Codul de executare stabilește încă o condiție de proporționalitate a aplicării măsurilor disciplinare, conform căreia la aplicarea sancțiunii disciplinare urmează să se ia în considerare durata arestării preventive.

Întrucât criteriile stabilite de lege nu permit o apreciere multilaterală, pentru unificarea practicii disciplinare, prin Ordinul Departamentului Instituțiilor Penitenciare nr. 205 din 23 octombrie 2008 a fost aprobat “Regulamentul privind modul de aplicare față de deținuți a sancțiunilor disciplinare și acordare a măsurilor de stimulare”, care extinde cercul

⁶ Statutul executării pedepsei de către condamnați, aprobat prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 583 din 26 mai 2006, Monitorul Oficial nr. 91-94/676 din 26 mai 2006.

circumstanțelor ce urmează a fi luate în considerare de către administrație la aplicarea sancțiunii disciplinare, cum ar fi:

- concursul de împrejurări care au influențat admiterea abaterii disciplinare;
- gradul de periculozitate al faptei comise;
- comportamentul deținutului pentru perioada executării pedepsei;
- gradul de resocializare;
- participarea deținutului la activitățile socio-educative din penitenciar;
- antrenarea la munci remunerate sau neremunerate;
- aplicarea sancțiunilor disciplinare anterioare și cauza aplicării lor;
- stimulările acordate deținutului.

Totuși, cu toate că legea stabilește criteriile de proporționalitate menționate, Codul de executare nu conține o clasificare a abaterilor disciplinare în funcție de gravitatea acestora, precum și lipsește un mecanism care ar determina duritatea sancțiunii aplicate în raport cu gravitatea abaterii comise. Acest fapt lasă loc de interpretare și aplicare neuniformă a prevederilor ce vizează proporționalitatea sancțiunilor cu gravitatea faptei comise. În esență, doar o singură sancțiune disciplinară - recunoașterea drept "violator al regimului de detenție" - conform prevederilor alin. 3 art. 246 din Codul de executare, poate fi aplicată în condițiile în care deținutul a admis repetat abateri disciplinare grave sau a fost recunoscut vinovat de săvârșirea unei infracțiuni intenționate, însă nici în acest caz legea nu stabilește care fapte constituie abateri disciplinare grave.

Importanța clasificării abaterilor disciplinare în funcție de gravitatea acestora are o dimensiune practică foarte importantă, în sensul egalității și nediscriminării în tratamentul tuturor deținuților, cât și excluderii eventualelor erori sau abuzuri din partea administrației, când pentru încălcări grave pot fi dispune sancțiuni nejustificat de facile și viceversa.

De asemenea, o clasificare a gravității abaterilor disciplinare are o mare importanță pentru evaluarea comportamentului deținutului efectuat în cadrul programului individual de executare a pedepsei, la determinarea nivelului de resocializare a acestuia pentru acordarea unor măsuri de destindere a regimului penitenciar, precum și la situația lui penală în cazul evaluării deținutului pentru prezentare la aplicarea liberării condiționate înainte de termen de la executarea pedepsei.

Nu în ultimul rând, clasificarea faptelor după gravitate, are importanță în sensul echității tratamentului aplicat. Astfel, sancțiunea încarcerării, care conform efectelor sale este una din cele mai severe sancțiuni disciplinare, deoarece *de facto* asigură o izolare a

deținutului de la programul și regimul penitenciar obișnuit, urmează a fi aplicată conform anumitor criterii pentru fapte, gravitatea și intensitatea cărora depășesc nivelul acceptabil de abatere de la cerințele regimului penitenciar, precum și pentru faptele intenționate comise repetat ori sistematic.

Notabil este că izolarea în cazul minorilor constituie un tratament de excepție. Sub aspectul proporționalității izolarea minorilor trebuie să intervină ca măsură de ultim resort din partea administrației și doar în cazul comiterii de către minori intenționat a unor fapte care sînt de natură să aducă atingere ordinii sau siguranței penitenciarului, vieții sau sănătății altor deținuți, personalului penitenciar sau altor persoane cu care aceștia intră în contact.

Pentru excluderea deficiențelor legislative menționate Regulamentul privind modul de aplicare față de deținuți a sancțiunilor disciplinare și acordare a măsurilor de stimulare, determină faptele care constituie abateri disciplinare grave, astfel conform pct. 31 din Regulamentul se consideră grave următoarele fapte:

- producerea, păstrarea, comercializarea și consumul de băuturi alcoolice;
- producerea, consumul, păstrarea, comercializarea substanțelor narcotice, psihotrope;
- provocarea deținuților la nesupunere în masă;
- maltratarea altor deținuți sau personalului penitenciar;
- întârzierea din deplasarea de scurtă durată în afara penitenciarului;
- tulburarea activităților programelor socio-educative și de instruire care se derulează în penitenciar;
- insultarea sau comiterea acțiunilor care jignesc demnitatea personalului penitenciar, deținuților sau altor persoane;
- îndemnarea altor deținuți la săvîrșirea actelor de nesupunere;
- impunerea și folosirea deținuților pentru servicii personale;
- încălcarea regulilor de deplasare a deținuților în limitele penitenciarului;
- păstrarea și utilizarea telefoanelor mobile și altor obiecte interzise;
- automutilarea;
- deteriorarea intenționată a bunurilor penitenciarului.

Chiar și în cazul în care unele din aceste fapte constituie în esență infracțiuni, dat fiind necesitatea menținerii disciplinei și ordinii de regim, reieșind din prevederile alin. 2 art. 245 din Codul de executare, conform căruia răspunderea disciplinară nu exclude răspunderea penală sau civilă a persoanelor condamnate, administrația penitenciară urmează să dispună în

cazurile respective și aplicarea măsurilor disciplinare. De asemenea, pct. 32 și 33 din Regulamentul menționat stabilesc unele reguli ce vizează corelația dintre gravitatea faptei comise și duritatea sancțiunii aplicate.

Deși Ordinul DIP nr. 205 din 23 octombrie 2008 încearcă să excludă deficiențele de ordin legislativ, dat fiind că reglementările respective sînt capabile să aducă atingere drepturilor deținuților, acestea urmează a fi revizuite, în special sub aspectul aplicării sancțiunilor disciplinare pentru minori, și incorporate în conținutul Codului de executare pentru a avea putere juridică de lege. În acest context, legislația mai multor state cuprinde reglementări exprese ce vizează clasificarea abaterilor disciplinare în raport de gravitatea acestora și corelația sancțiunii în raport cu gravitatea faptei și/sau caracterului repetat al abaterii, cum ar fi art. 233-238 din Regulamentul Penitenciar al Spaniei menționat deja.

Încarcerarea poate fi admisă ca măsură de excepție, pentru sancționarea disciplinară a minorilor în detenție dacă aceștia au comis intenționat fapte care sînt de natură să aducă atingere ordinii sau siguranței penitenciarului, vieții sau sănătății proprii sau a altor persoane, însă și în aceste cazuri trebuie evaluată necesitatea aplicării unei alte măsuri disciplinare.

Modalitatea de executare a sancțiunii încarcerării în toate cazurile trebuie să întrunească criteriile necesare pentru asigurarea “interesului superior al copilului”.

Dacă evaluăm reglementările naționale în raport cu unele din aceste criterii, constatăm că practica și legislația națională, deși în general este conformă standardelor internaționale în domeniu, sub unele aspecte urmează să suporte modificări semnificative pentru ca măsura izolării să fie conformă interesului superior al copilului.

Referitor la respectarea cerințelor conform cărora *sancțiunea încarcerării să nu constituie un tratament inuman sau degradant, la executarea acesteia să fie asigurate condițiile materiale de detenție, asistență medicală, etc., precum și să fie asigurată participarea minorului la activitățile de educație și instruire (inclusiv educație fizică și sport),* reieșind din prevederile Codului de executare și ale Statutului executării pedepsei de către condamnați, putem menționa că aceste cerințe sînt întrunite prin:

- durata redusă a măsurii disciplinare aplicate minorilor - art. 245 din Codul de executare;
- existența unei decizii scrise de sancționare care se aduce la cunoștința deținutului și împotriva căreia poate fi exercitată o cale de atac, iar contestarea sancțiunii încarcerării suspendă executarea hotărîrii - art. 247 din Codul de executare;
- sancțiunea disciplinară sub formă de încarcerare este pusă în executare doar în prezența avizului pozitiv al medicului, iar pe parcursul executării sancțiunii

deținutul este supus controlului medical zilnic - alin. 10 art. 247 din Codul de executare, pct. 600 din Statutul executării pedepsei de către condamnați;

- deținutul minor încarcerat beneficiază de plimbări zilnice cu durata de cel puțin 2 ore - alin. 10 art. 247 din Codul de executare, pct. 615 din Statutul executării pedepsei de către condamnați;
- conform alin. 4 art. 252 din Codul de executare, care este o normă specială și are prioritate față de reglementările generale, deținuților minori (inclusiv și în cazul încarcerării în izolatorul disciplinar) li se asigură o rație alimentară suplimentară și ei au dreptul de a procura nelimitat produse alimentare folosind banii de pe contul lor de peculiu;
- deținuților li se permite să dețină în celulele izolatorului disciplinar obiecte personale și de menaj, presa periodică, actele și corespondența personală - pct. 611 din Statutul executării pedepsei de către condamnați.

În același timp deficitară, din punct de vedere al respectării cerințelor respective, în cazul minorilor, este locul executării sancțiunii încarcerării, datorită plasamentului celulelor izolatorului disciplinar în zone total separate de zonele locative, a normelor de dotare cu inventar a acestora și lipsa pe perioada izolării a unor bunuri personale. Din această perspectivă, rațional ar fi ca pentru minori izolarea să se execute în celula pe care deținutul o ocupă de obicei, iar în cazurile în care în celula respectivă sînt mai mulți deținuți, să fie plasat într-o celulă individuală, dar care este destinată pentru cazarea deținuților în mod normal și este amplasată nemijlocit în secția de detenție din care face parte minorul sancționat.

Nu pot fi apreciate ca fiind compatibile cu interesul superior al copilului, sub aspectul cerințelor ce țin de *menținerea legăturilor regulate cu părinții, familia și prietenii prin intermediul vizitelor și corespondenței*, interdicțiile cuprinse la alin. 10 art. 247 din Codul de executare, conform cărora condamnatului încarcerat îi sînt interzise întrevederile, convorbirile telefonice, procurarea produselor alimentare, primirea coletelor, pachetelor cu provizii și banderolelor. Deși pct. 370 din Statutul executării pedepsei de către condamnați, cu titlu de excepție, prevede posibilitatea beneficierii de convorbiri telefonice, pentru a asigura respectarea drepturilor minorilor în detenție, în Codul de executare ar trebui operate modificări care ar determina limitele acestor restricții încît menținerea legăturilor cu părinții și familia să nu fie afectate.

De asemenea, se impune includerea în Codul de executare a unor reglementări ce vizează modalitatea practicării de către minorii, față de care a fost aplicată sancțiunea izolării, a activităților de educație și instruire, pe care în mod normal le frecventau pînă la inițierea

procedurilor disciplinare, inclusiv educație fizică și sport, precum și a programelor care pregătesc persoanele pentru reintegrarea lor socială.

3.3. Particularitățile procedurilor disciplinare intentate copiilor în detenție.

Procedurile disciplinare dispuse în privința minorilor aflați în detenție, sînt guvernate de aceleași principii ca și orice proceduri judiciare sau pre-judiciare, în care toate drepturile copiilor, printre care dreptul la informație, la reprezentare, la participare și protecție, trebuie să fie totalmente respectate cu luarea în considerare a nivelului de maturitate și înțelegere a copilului, precum și circumstanțelor cazului.

Codul de executare al Republicii Moldova nu prevede careva particularități ale procedurilor disciplinare ce vizează calitatea subiectului. Prin urmare, sub acest aspect reglementările existente nu asigură adaptarea procedurilor la particularitățile comprehensive și psiho-emoționale ale minorilor.

De altfel, legea nu reglementează în detaliu nici procedurile disciplinare generale, ea stabilind doar unele garanții, termene de efectuare a anchetelor disciplinare și modalități de contestare a deciziilor prin care au fost dispuse măsurile disciplinare.

Astfel, art. 247 și 248 din Codul de executare determină următoarele garanții în cadrul desfășurării procedurilor disciplinare:

- Sancțiunile disciplinare se exprimă în scris și se aplică doar de către șeful penitenciarului.
- Aplicarea mai multor sancțiuni disciplinare pentru o singură încălcare disciplinară nu se admite.
- La aplicarea sancțiunii disciplinare se iau în considerare circumstanțele de fapt, persoana condamnatului și comportamentul lui.
- Condamnatul este informat, contra semnătură, despre încălcarea care i se incumbă și are dreptul de a da explicații în apărarea sa.
- Sancțiunea disciplinară se aplică în cel mult 10 zile, iar în cazul unei verificări suplimentare - în cel mult 30 de zile de la data depistării încălcării. În cazuri excepționale, pînă la expirarea termenului respectiv, Directorul general al Departamentului instituțiilor penitenciare este în drept să prelungească termenul verificării suplimentare cu 20 de zile.
- Dacă sancțiunea disciplinară nu a fost aplicată în termenul stabilit sau în cel suplimentar, condamnatul se consideră absolvit de pedeapsă.

- Decizia privind aplicarea sancțiunii disciplinare se aduce la cunoștință condamnatului, contra semnătură.
- Sancțiunile disciplinare aplicate pot fi anulate prin hotărârea definitivă a instanței de judecată, prin decizia Departamentului instituțiilor penitenciare, emisă în cadrul controlului departamental realizat în conformitate cu prevederile art. 178 din Codul de executare, prin dispoziția scrisă a șefului penitenciarului.
- Contestarea deciziei privind aplicarea sancțiunii disciplinare se examinează în conformitate cu prevederile Codului de procedură penală⁷.
- Plîngerea depusă nu suspendă executarea sancțiunii disciplinare, cu excepția încarcerării.
- În cazul în care sancțiunea disciplinară a fost anulată, condamnatul se consideră ca nefiind sancționat.
- Dacă în decursul unui an de la data executării ultimei sancțiuni disciplinare condamnatului nu i se aplică o nouă sancțiune, sancțiunea se consideră stinsă, iar condamnatul este considerat ca nefiind sancționat.
- Sancțiunea disciplinară stinsă nu produce efecte juridice pentru condamnat.

Din reglementările respective rezultă cu certitudine că legislația națională asigură respectarea unui șir de drepturi ale minorilor cum ar fi *dreptul la informare, de participare, de a fi auzit și de a exprima opinii* - reprezentate prin obligativitatea informării privind abaterea ce i se impută, posibilitatea de a depune explicații și contestații în cadrul cercetării abaterii disciplinare și contestării deciziei de sancționare.

În același timp, legea nu prevede expres consilierea deținutului minor de către specialiști (pedagogi, asistenți sociali, psihologi) sau acordare a asistenței juridice în cadrul procedurilor disciplinare. Cu toate acestea, legea are un caracter permisiv și lipsa unor reglementări exprese, deși acestea se impun, nu împiedică ca minorul să poată beneficia de asistența respectivă.

Referitor la asistența juridică calificată menționăm că, în conformitate cu prevederile lit. e) art. 7 din Legea nr. 198-XVI din 26 iulie 2007 cu privire la asistența juridică garantată de stat, asistență juridică garantată de stat se acordă în cazul apărării și reprezentării intereselor condamnaților, iar art. 19 din aceeași Lege prevede că au dreptul la asistență juridică calificată persoanele care au nevoie de asistență juridică de urgență în cazul reținerii

⁷ Codul de procedură penală a Republicii Moldova, adoptat prin Legea nr. 122 din 14 martie 2003, Monitorul Oficial nr. 104-110/447 din 07 iunie 2003.

în cadrul unui proces penal, sau au dreptul la asistență juridică obligatorie în temeiul pct. 2 - 12 alin. 1 art. 69 din Codul de procedură penală.

Conform prevederilor pct. 4 alin. 1 art. 69 din Codul procedură penală, participarea avocatului în cauze cu minori este obligatorie. Astfel, la contestarea sancțiunilor disciplinare, reieșind din faptul că contestația se examinează în procedură penală în temeiul prevederilor art. 469-473 din Codul procedură penală, minorii la examinarea cauzelor respective urmează să fie asistați de un avocat, iar la necesitate aceste servicii urmează a fi acordate în cadrul mecanismului de acordarea a asistenței juridice garantate de stat.

Revenind la procedurile disciplinare reglementate de Codul de executare, menționăm că acesta nu conține reglementări ce vizează procedura cercetării faptelor care constituie abateri disciplinare (modalitatea de sesizare, investigare, audiere, administrare de probe, acte procedurale, etc.). În acest sens, pentru unificarea practicii disciplinare procedurile respective au fost reglementate prin Ordinul DIP nr. 205 din 23 octombrie 2008.

O importanță deosebită pentru legalitatea procedurilor disciplinare a avut-o determinarea prin Regulamentul, aprobat prin Ordinul DIP nr. 205 din 23 octombrie 2008, a principalelor mijloace de constatare și probare a abaterilor disciplinare, care sînt reprezentate de unul sau mai multe acte, după cum urmează:

- raportul/comunicatul colaboratorului care a identificat încălcarea;
- concluzia medicului despre starea de ebrietate;
- procesul-verbal de percheziție (control, cercetare) și ridicare;
- sentința de condamnare (pentru o infracțiune săvîrșită de către deținut în timpul executării pedepsei);
- explicațiile martorilor care au perceput admiterea unei încălcări de lege;
- explicațiile deținutului care a admis abaterea disciplinară.

Actul de sesizare, reprezentat prin raportul/comunicatul persoanei care a depistat abaterea disciplinară trebuie să cuprindă, după posibilitate, informații privind: datele de identificare a deținutului (nume, prenume, anul nașterii, numărul sectorului de detenție), descrierea desfășurată a abaterii depistate (se indică circumstanțele de drept și de fapt ale faptei), descrierea prejudiciului sau consecințelor faptei, identificarea martorilor dacă există, numele, prenumele, funcția, gradul, persoanei responsabile care a întocmit raportul/comunicatul, data și locul întocmirii, semnătura persoanei care la întocmit.

Rapoartele/comunicatele colaboratorilor care au identificat abateri disciplinare admise de către deținuți se înregistrează în Registrul de evidență a abaterilor disciplinare, care se păstrează în unitatea de serviciu a penitenciarului.

Șefului penitenciarului desemnează prin rezoluție colaboratorul care va prelua spre examinare actul de sesizare și va efectua cercetarea.

Deținutul este informat în mod obligatoriu despre încălcarea care i se incumbă, în acest sens, deținutul are dreptul de a da explicații și prezenta probe în apărarea sa.

În baza rezultatelor investigațiilor efectuate și a probelor administrate pe marginea abaterii disciplinare, persoana responsabilă de examinare întocmește o încheiere cu privire la finalizarea cercetării, în care expune propuneri privind aplicarea sancțiunilor disciplinare sau încetare a procedurii disciplinare.

Dosarul privind cercetarea abaterii disciplinare trebuie să cuprindă: actul de sesizare, probele administrate, explicațiile scrise ale deținutului (sau procesul-verbal de refuz de a depune explicații), concluzia medicului despre starea de ebrietate sau, după caz, raportul medicului asupra posibilității de executare a sancțiunii încarcerării și încheierea persoanei responsabile de examinarea materialelor cu privire la aplicarea sancțiunii disciplinare.

În baza materialelor dosarului de cercetare a abaterii disciplinare șeful penitenciarului va stabili și individualiza pedeapsa disciplinară, ținând cont de circumstanțele care determină caracterul responsabilității persoanei deținute, sau va înceta procedura disciplinară în cazul în care nu sînt probe privind vinovăția deținutului sau față de acesta nu poate fi aplicată sancțiunea disciplinară în legătură cu expirarea termenului de prescripție de aplicare a sancțiunii disciplinare.

Deși procedura instituită prin Ordinul DIP nr. 205 din 23 octombrie 2008 este în concordanță cu prevederile Codului de executare, la examinarea cazurilor de comitere a abaterilor disciplinare de către minorii aflați în detenție, pentru asigurarea unei participări mai reprezentative a diferitor categorii de personal penitenciar și extra-penitenciar (asistenți sociali, psihologi, educatori, colaboratorilor responsabili de antrenarea în muncă a minorului, reprezentanții organelor de tutelă și curatelă, reprezentanți ai societății civile), ar fi rațional ca decizia privind aplicarea și individualizarea sancțiunii să fie decisă prin vot de către Comisia penitenciarului, care se va pune în executare prin ordinul șefului penitenciarului. Situația respectivă nu se va extinde asupra cazurilor în care abaterile comise pun în pericol eminent siguranța în penitenciar sau viața și sănătatea unor persoane și impune unele măsuri de urgență privind izolarea deținutului.

4. Aspecte psihologice ale aplicării pedepsei față de copii

Capitolul dedicat abordării trăsăturilor psihologice distincte ale copiilor de vârstă adolescentină în contextul aplicării pedepsei penale față de aceștia, prezentînd totodată o evaluare psihologică a sancțiunilor disciplinare care sînt utilizate față de copii. Unde o atenție deosebită este acordată prezentării efectelor psihologice ale folosirii încarcerării ca sancțiune disciplinară.

4.1. Psihologia copilului și aplicarea pedepselor penale.

Copiii în Republica Moldova devin subiecți ai infracțiunii începînd cu vîrsta de 16 ani, iar în cazul săvîrșirii infracțiunilor deosebit de grave sau excepțional de grave începînd cu vîrsta de 14 ani și sînt considerați copii pînă la vîrsta de 18 ani.⁸

Vîrsta acestor copii, conform periodizării psihologice a vîrstelor coincide cu adolescența. Adolescența din punct de vedere psihologic, este o etapă a dezvoltării omului care este caracterizată prin trecerea la maturizare și vîrstă socială adultă. Adolescența este o vîrstă critică și influențează semnificativ viața de mai departe a persoanei. Pînă în prezent sînt multe cercetări care pun în discuție întrebarea, dacă adolescentul/copilul trebuie să fie pedepsit pentru infracțiunile săvîrșite la fel ca și cei adulți.⁹ Faptul că infracțiunea a fost săvîrșită de un copil, nu este o scuză pentru a exclude culpabilitatea acestuia, important este că pedepsele penale trebuie să fie aplicate în altă formă decît față de cei adulți. Pentru a înțelege acest lucru este necesar de identificat care sînt trăsăturile esențiale ale vîrstei adolescente și de ce pedepsele penale aplicate celor adulți nu sînt valide în cazul copiilor.

La această vîrstă, adolescentul, trece prin conștientizarea de sine, versus confuzia de roluri sociale.¹⁰ Persoanele de vîrstă adolescentă par a fi mature fiziologic, dar totuși din punct de vedere afectiv unii dintre ei pot fi asemănători “unor copii de trei ani care cred în puterea lor absolută” și că “toată lumea se rotește în jurul său”.¹¹ Adolescentului îi este specifică labilitatea afectivă, trecerea rapidă de la o stare afectivă la alta, izbucniri emotive. Deseori această instabilitate afectivă devine impulsul în efectuarea unor fapte sau luare a anumitor decizii pripite.¹² Pentru adolescent totul este “în două culori” - alb sau negru, bine sau rău, cu greu este acceptat ceva intermediar.

⁸ Art. 21 din Codul penal al Republicii Moldova, adoptat prin Legea nr. 985 din 18 aprilie 2002, Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 128-129/1012 din 13 septembrie 2002, republicat.

⁹ Steinberg & Scott, 2003.

¹⁰ Șchiopu & Verza, 1997.

¹¹ Marion, 1959.

¹² Șchiopu & Verza, 1997.

Negativismul este numit simptom al crizei adolescente.¹³ Această criză este asemănătoare crizei prin care trece copilul la vârsta de trei ani, când copilul se opune autorității, se implică în certuri și contradicții. Cum a fost evidențiat mai sus, fiziologic, adolescentul se simte matur, dar de persoanele adulte deseori el nu este considerat astfel. Din acest motiv, comportamentul de protest este mult mai specific pentru acesta, decât comportamentul de negociere. Acest tip de comportament este dictat de tendința adolescentului de a se afirma ca fiind o persoană adultă, independentă și cu drepturi depline.¹⁴ Din această cauză, contextul social în care se află adolescentul, reacția adulților la prezența și activitatea adolescenților, trebuie adaptată corespunzător, prin acceptarea maturizării acestuia și evidențierea rolului adolescentului în luarea deciziilor care țin de el.

Adolescenții sînt foarte mult preocupați de imaginea de sine. Stima de sine poate fi afectată de foarte mulți factori, cum ar fi: apartenența socială, starea materială, greutatea corpului, semnele pubertății, vîrstă, starea sănătății, relațiile cu alte persoane etc.¹⁵ Imaginea de sine capătă dimensiuni noi de “onoare” și “demnitate”. Totuși, structura sa biologică este încă fragilă și din acest motiv adolescentul mult mai ușor cade în extrema psihopatiilor din cauza dificultăților sale ce țin de adaptare.¹⁶ Este important de ținut cont de importanța imaginii de sine a adolescenților în comunicarea cu ei și în ce măsură pedepsele aplicate față de aceștia le afectează stima de sine.

Dezvoltarea cognitivă a adolescenților influențează hotărîrile acestora. Ei sînt mai raționali, dar în același timp sînt încă infantili și sînt mult mai ușor influențați de circumstanțe.¹⁷ Ei se află încă la etapa formării propriei identități. Sînt considerați mai puțin culpabili în cazul aplicării pedepselor penale datorită faptului că multe trăsături sînt tranzitorii și specifice vîrstei adolescente. Intelectul acestuia suferă schimbări profunde. Deși la prima vedere poate fi observată o scădere a reușitei școlare a acestuia, gîndirea acestuia trece la o etapă nouă, el deja are capacitatea de a face deducții, concluzii complexe, devine critic, este selectiv în alegerea preferințelor (muzică, hobby-uri, prieteni). Acesta începe să se gîndească la probleme filosofice și să-și formeze anumite principii de viață.¹⁸

În același timp, capacitatea de a lua decizii este imatură și autonomia acesteia este redusă, adolescenții sînt mult mai vulnerabili comparativ cu adulții în cazul cînd se află în condiții coercitive, iar deseori cînd sînt implicați în săvîrșirea de infracțiuni ei sînt sub

¹³ Efimkina, 1995.

¹⁴ Șchiopu & Verza, 1997.

¹⁵ Powell, 2004; Myers, Wilse & Villalba, 2011.

¹⁶ Șchiopu & Verza, 1997.

¹⁷ Steinberg & Scott, 2003.

¹⁸ Șchiopu & Verza, 1997; Efimkina, 1995.

influența excitării emoționale atât negative, cât și pozitive.¹⁹ Adolescenții își asumă anumite comportamente de risc, mai mult decât cei adulți, ei mai puțin apreciază efectul, rezultatul acestor comportamente pentru viitor și gândesc în termeni de “aici și acum”.

Un rol deosebit în evoluția acestora îl are grupul de semenii din care adolescentul face parte.²⁰ Relațiile cu semenii devin mai importante decât relațiile cu cei adulți. Transmiterea valorilor de la adulți la adolescenți devin un supliment al valorilor primite de la grupul de semenii.²¹ Din această cauză, multe dintre infracțiuni, dacă nu direct, atunci indirect, sînt efectuate sub presiunea grupului din care face sau din care ar dori să facă parte adolescentul.²² Adolescentul apreciază mult prietenia, fapt care îl face devotat grupului de prieteni, negînd valorile impuse de sistemul adulților sau al celor din afara grupului.

Diferențele neuropsihologice între adolescent și adult este încă o trăsătură care face comportamentul adolescentului specific. Cele mai mari schimbări la nivel de creier au loc în regiunile scoarței care răspund de planificare a acțiunilor pe termen lung, controlul impulsurilor, regularea reacțiilor emoționale,²³ fapt care-i plasează pe minori în categoria persoanelor mai puțin culpabile de acțiunile săvîrșite.

În concluzie, este necesar de evidențiat că persistența multitudinilor de diferențe între adult și adolescent necesită o atenție deosebită în aplicarea pedepselor penale. Lipsa unei reacții și tolerarea infracțiunilor săvîrșite de către adolescenți ar putea fi percepute de către ei ca fiind normale,²⁴ iar ca rezultat aceste comportamente riscă să se repete.

Deci, diferența dezvoltării psihice a adolescentului nu este o scuză pentru comportamentul infracțional al acestuia. Aplicarea pedepsei penale are efectul său pozitiv asupra minorilor și asupra adulților de a minimaliza săvîrșirea infracțiunilor.²⁵ Problemele comportamentale ale copiilor trebuie privite prin prisma vârstei acestora, iar accentul în acest caz este necesar de pus pe evitarea abuzului în aplicarea pedepsei penale și excluderea practicilor de pedepse care ar putea afecta negativ psihicul copilului care este încă în formare.²⁶

¹⁹ Steinberg & Scott, 2003.

²⁰ Efimkina, 1995.

²¹ Jones & Battjes, 1985.

²² Williams & Sickles, 2002; Vinokur, 1971.

²³ Spear, 2000; Geid et al., 1999.

²⁴ Jones & Battjes, 1985.

²⁵ Tatsushi, 2009; Levitt, 1998.

²⁶ Steinberg & Scott, 2003.

4.2. Evaluarea psihologică a sancțiunilor disciplinare aplicate copiilor în detenție.

Tehnicile punitive de sancționare și-au menținut poziția de metode unice pentru o perioadă foarte îndelungată ca rezultat al doctrinei penale “nimic nu funcționează”.²⁷ Astfel, scopul instituțiilor penitenciare de a reabilita persoanele deținute, s-a transformat în altceva, penitenciarul a devenit un instrument de răzbunare a societății față de deținut pentru faptele săvârșite.²⁸

Tipurile de sancțiuni și stimulare care pot fi aplicate copiilor deținuți în penitenciar sînt prevăzute în Codul de executare al Republicii Moldova. Diferența în aplicarea sancțiunilor pentru copii și cei adulți este sancționarea copiilor cu încarcerarea, pînă la 7 zile, iar pentru adulți pînă la 20 de zile. Sancțiunile aplicate sînt: mustrarea; antrenarea, peste rînd, la îngrijirea și amenajarea încăperilor și/sau a teritoriului penitenciarului; încarcerarea; transferarea condamnatului din regimul de deținere de resocializare în regimul comun; condamnatului care beneficiază de dreptul de a se deplasa fără escortă sau însoțire i se poate aplica, în calitate de sancțiune disciplinară, interdicția de a locui în afara teritoriului penitenciarului; condamnatul care, în timpul executării pedepsei, a admis repetat abateri disciplinare grave sau a fost recunoscut vinovat de săvârșirea unei infracțiuni intenționate este declarat violator al regimului de deținere.

În art. 223 din Codul de executare sînt elucidate condițiile în care pot fi aplicate forța fizică și mijloacele speciale de intervenție. Astfel, aceste metode sînt utilizate doar în situații excepționale, atunci cînd este necesar de stopat urgent un comportament negativ și periculos și nu ca metode educative. Apare întrebarea: în ce măsura metoda de intervenție prin aplicarea forței fizice rămîne doar o metodă de intervenție urgentă/excepțională și nu se transformă în pedeapsă sau abuz fizic?

Eficiența aplicării pedepselor corporale a fost discutată de foarte mulți cercetători.²⁹ Straus³⁰ definește pedeapsa corporală ca fiind folosirea forței fizice cu intenția de a cauza durere, dar nu traume și are drept scop corectarea și controlul comportamentului copilului. Diverse cercetări aduc argumente *pro* și *contra* acestui tip de pedeapsă. Pedeapsa corporală este efectivă în obținerea complianței imediate de scurtă durată și reducerea comportamentelor delincvente pe termen scurt.³¹ Pe de altă parte, nu are loc conștientizarea, înțelegerea, interiorizarea comportamentului negativ efectuat, deoarece acest tip de pedeapsă

²⁷ Cullen & Gendreau, 1989.

²⁸ Braithwaite & Pettit, 1990.

²⁹ Gershoff, 2002; Holden, 2002.

³⁰ Straus, 1994.

³¹ Tatsushi, 2009; Gershoff, 2002.

nu implică explicarea efectului comportamentului negativ săvârșit asupra altor persoane. Lynch et al.³² au identificat că eficiența pedepselor corporale depinde de puterea acestora. Dacă este o pedeapsă controlată, de putere medie (de exemplu, a bate cu varga), atunci ea nu dăunează în nici un fel copilului, dar dacă această pedeapsă este violentă, atunci ea se asociază cu efecte foarte negative pentru copil. Problema cea mai mare constă în faptul că este foarte dificil să apreciezi unde este limita între o pedeapsă de putere medie și una de putere mai mare, fapt care permite posibilitatea abuzurilor în utilizarea acestei metode de pedeapsă.³³

Totuși, cea mai mare parte a cercetărilor au demonstrat că pedeapsa fizică este o formă ineficientă de a disciplina un copil, deoarece comportamentele stabile nu se schimbă, iar performanță educațională a copilului nu crește. Pe de altă parte, pedepsele fizice afectează negativ dezvoltarea psihică, socială și promovează atitudini pro-violență în rândul tinerilor.³⁴ Aplicarea pedepselor corporale în copilărie sînt o bază pentru formarea comportamentelor antisociale și delincvente atunci cînd persoanele sînt adulte.³⁵

Mai mulți autori identifică principii de bază pentru o intervenție eficientă în a schimba comportamentul infractorilor:³⁶

- Activitatea trebuie să fie individualizată, adaptată pentru fiecare persoană în parte, în dependență de trăsăturile de personalitate pe care le are, vîrstă, atitudini, comportamente, controlul furiei, etc.
- Activitatea terapeutică trebuie organizată și desfășurată de persoane instruite și experimentate corespunzător problematicii.
- Intervenția trebuie să fie intensivă și bazată pe modele teoretice cognitiv-comportamentale.
- Schimbarea are o dinamică care necesită timp ca să fie observabilă. Este nevoie de timp pe parcursul căruia subiecții terapiei să fie implicați în activitatea terapeutică.
- Programele trebuie adaptate necesităților criminogene ale subiecților (atitudini antisociale, valori și idei care sînt un suport pentru comportament criminal, apartenență la anumite grupuri de semeni care promovează comportamente antisociale, abuzul de droguri, etc.).

³² Lynch et al., 2006.

³³ *Ibidem*; Gershoff, 2002.

³⁴ Gershoff, 2002; Hyman & Perrone, 1998.

³⁵ Laub & Sampson, 1995; McCord, 1979.

³⁶ Lipsey, 2009; Latessa, 1999; Gendreau, 1996; Andrews et al., 1990.

- Terapia cea mai intensivă și atenția cea mai deosebită trebuie să fie acordată în primul rând persoanelor cu cele mai mari probleme comportamentale și cu cel mai mare grad de recidivism.
- Desfășurarea activității atât cu persoana deținută, cât și cu membrii comunității de unde provine ea.
- Integritate în implementarea programelor terapeutice.

Măsurile disciplinare eficiente au anumite caracteristici identificate în baza cercetărilor din domeniu. Astfel, indiferent de sexul și vârsta subiecților, intervențiile care au la bază “filosofia terapiei” și includ în sine activități cum ar fi consilierea, formare de abilități, sînt mult mai eficiente decît metodele care au la bază “filosofia controlului, supraveghere și punițiune”.³⁷ Rezultatele obținute în analiza a peste 500 de cercetări despre aplicarea pedepselor, au arătat că pedepsele/sancțiunile, nu micșorează gradul de recidivă a comportamentelor negative, dar serviciile umanizate, bazate pe activitate de terapie micșorează gradul de recidivă pînă la 40% din cazuri.³⁸ Întrebarea care apare în acest context este “ce se dorește să se obțină ca rezultat al aplicării sancțiunilor disciplinare?” Dacă se dorește “schimbare”, atunci este necesar de schimbat noțiunea de “sancțiune”, noțiune care face parte din filosofia controlului, cu cea de “terapie”,³⁹ deoarece privațiunea de libertate are scopul de a schimba anumite comportamente pe termen lung, fapt care are loc prin terapie și nu doar prin a stopa comportamentele “aici și acum”. Una dintre deficiențele cele mai mari ale “filosofiei punitive” și ale sancțiunilor este lipsa unui plan de reabilitare individualizat pentru infractori.⁴⁰ Deci, prin aplicarea tehnicilor punitive, nu are loc reabilitarea, are loc doar izolarea, dar în acest context este important de evidențiat faptul că majoritatea dintre cei deținuți se vor întoarce în societate și vor trebui să conviețuiască cu membrii societății, dar din păcate cu probleme comportamentale nerezolvate.⁴¹ Terapia presupune un plan de lucru individualizat și de lungă durată pentru fiecare copil în detenție.

Este important faptul că există o multitudine de programe de lucru care ar reduce infrafracțiunile, însă problema cea mai mare este că nu există programe documentate care ar fi adaptate și eficiente în contextul specific al țării unde se implementează programul de lucru cu persoanele deținute.⁴²

³⁷ Lipsey, 2009.

³⁸ Brown, 2001.

³⁹ Latessa, 1999.

⁴⁰ Cullen & Applegate, 1998.

⁴¹ Latessa, 1999.

⁴² Wilson, 2009.

4.3. Încarcerarea și efectele psihologice ale acesteia.

În cadrul acestui studiu noțiunea de “încarcerare” este folosită pentru a descrie tipul de sancționare disciplinară a persoanelor deținute în penitenciar care constă în izolarea acesteia într-o cameră separată pe o perioadă anumită, cu minimalizarea contactelor sociale și a excitanților senzoriali; acest tip de pedeapsă apare de obicei din necesitatea de a menține controlul, de a proteja alte persoane deținute, de a stopa nesupunerea și prevenirea evadărilor.⁴³ Tematică disputată de mai mult timp între administrațiile penitenciarelor, specialiștii în domeniul sănătății mintale și persoanele de decizie.⁴⁴

Sînt bine cunoscute care sînt efectele încarcerării pe termen lung, dar foarte puțin se cunoaște despre efectele psihologice ale încarcerării pe termen scurt, adică încarcerarea care are ca scop sancționarea persoanelor deținute pe un termen mai mic de 60 de zile.⁴⁵ Efectele psihologice ale încarcerării variază de la o persoană la alta și deseori sînt reversibile, dar totuși persoanele suferă pe o perioadă îndelungată efectele psihologice ale acesteia sub formă de suferință, paterne și norme atipice de conviețuire cu alți oameni.⁴⁶

Potrivit lui Zinger și colegii⁴⁷ încarcerarea afectează relațiile persoanei deținute și personalul penitenciarului; pe de o parte, este deținutul care devine ostil față de cel care i-a aplicat pedeapsa, iar pe de altă parte, personalul este mai dur și mai rece cu cei care sînt încarcerați, astfel comportamentul acestora plasîndu-se la limita dintre pedeapsă, abuz și conflict. Deteriorarea relațiilor, în acest context, este o experiență care provoacă creșterea nivelului de stres psihologic al deținutului încarcerat.⁴⁸

Efectele psihologice negative imediate ale încarcerării nu sînt observabile, dar efectele pe termen lung denotă dezvoltarea simptomelor de stres post-traumatic la persoanele deținute care este caracterizat prin anxietate generalizată, tulburări de somn, izolare, depresie, stări de iritabilitate, crize de furie și dificultăți de concentrare.⁴⁹ Simpla izolare a unei persoane, nu neapărat în condițiile penitenciarului, este o experiență care provoacă furie, ostilitate și agresivitate.⁵⁰

Astfel, rezultatele cercetărilor psihologice arată că persoanele care au fost sancționate cu încarcerarea de mai multe ori comit abateri disciplinare, mai frecvent și mai grave⁵¹ și prin

⁴³ Luise, 1989.

⁴⁴ Haney & Lynch, 1997.

⁴⁵ Arrigo & Bullok, 2008.

⁴⁶ Haney, 2002.

⁴⁷ Zinger și colegii, 2001.

⁴⁸ Arrigo & Bullok, 2008.

⁴⁹ Jackson, 2001.

⁵⁰ Benjamin & Lux, 1977.

⁵¹ Luise, 1989.

urmare se micșorează probabilitatea unei reeducări a persoanei deținute.⁵² O astfel de persoană odată ieșită la libertate îi este dificil să se adapteze deoarece mecanismele emoționale ale acestuia sînt adaptate la condițiile de detenție.⁵³ Ei nu pot tolera inputul permanent și schimbător al informației din mediul libertății și din această cauză, ei tind să se reîntoarcă la rutina și stabilitatea inputurilor senzoriale din penitenciar. Din acest motiv Scott și Gendreau⁵⁴ au recomandat introducerea stimulării senzoriale în toate tipurile de activități educative efectuate cu persoanele deținute.

Grassian⁵⁵ prezintă sindromul psihiatric specific persoanelor care au fost încarcerate. Acest sindrom constă din următoarele simptome:

- Hipersensibilitate față de stimulii din exterior: o dezvoltare progresivă a intoleranței față de stimulii ordinari din exterior (cum ar fi sunetul apei din robinet), iar intoleranța față de acest stimul provocînd accese de furie.
- Distorsiuni perceptuale, iluzii și halucinații: o treime din respondenți au evidențiat că aud voci, șuierături, vuiete inexistente.
- Atacuri de panică: jumătate dintre persoane au descris simptome specifice atacului de panică.
- Dificultăți de gîndire, concentrare și memorare: apariția unor stări de confuzie, persoanele au dificultăți să își analizeze faptele și consecințele, să înțeleagă ce se întîmplă în jurul lor la un moment dat.
- Gînduri obsesive: jumătate din respondenți au evidențiat că au fantezii agresive permanente de răzbunare, tortură, luptă și mutilare a personalului de pază. În unele cazuri aceste fantezii devin incontrolabile.
- Paranoia vizibilă: aproape jumătate dintre persoane au raportat idei paranoice, suspiciuni față de comportamentele celor din jur, senzația că sînt în permanență urmăriți, etc.
- Dificultăți de control a acceselor de furie.

Simptomele descrise mai sus, deseori apar împreună, fapt care evidențiază existența sindromului specific persoanelor încarcerate. Cu atît mai mult este necesară excluderea aplicării încarcerării la persoanele care au predispoziții pentru tulburări psihice și pentru cei

⁵² Grassian & Friedman, 1986; Grassian, 1983; Benjamin & Lux, 1977.

⁵³ Scott & Gendreau, 1969.

⁵⁴ *Ibidem.*

⁵⁵ Grassian, 2006.

care au psihic labil,⁵⁶ iar adolescenții sînt identificați ca fiind persoane care au psihicul în formare și labil.⁵⁷

Deși în multe țări și penitenciare există standarde care reglează aplicarea încarcerării, totuși, în practică ele sînt aplicate necorespunzător.⁵⁸ Astfel, chiar dacă limita legală pentru aplicarea pedepsei cu încarcerarea fiind de 15 zile, persoana putea să se afle în carceră pînă la un an, prin aplicarea în privința acesteia a pedepsei repetate cu încarcerarea după expirarea a 15 zile de carceră, fără ca să fie încălcate careva regulamente legale. În acest context, este necesar de a fi evidențiat faptul că pedeapsa cu încarcerarea își pierde efectul în cîteva ore după ce a fost aplicată, iar aplicarea acestei pedepse pe termen îndelungat devine nemotivată.⁵⁹ Kaufman⁶⁰ în cercetarea sa vorbește despre o altă modalitate de aplicare necorespunzătoare a încarcerării, unde chiar dacă sînt respectate toate limitele legale: încarcerarea se aplică ca pedeapsă pentru încălcări minore, astfel pedeapsa fiind disproporționată față de încălcarea efectuată de către deținut.

5. Experiența internațională în aplicarea pedepselor față de copiii în detenție

Promovarea și protecția drepturilor copiilor constituie o prioritate și o constantă a forurilor internaționale și regionale: cu atît mai mult, dacă copiii (minorii) sînt legal privați de libertate. Nu doar problema dezvoltării unor standarde legale corespunzătoare, ci și a unor practici pe măsură este regăsită atunci cînd drepturile și libertățile copiilor sînt îngădite în circumstanțele conflictului lor cu legea. Odată în detenție, comportamentul copiilor poate genera pe de o parte măsuri stimulatorii, iar pe de altă parte aplicarea de sancțiuni disciplinare.

5.1. Standardele elaborate sub egida Organizației Națiunilor Unite (O.N.U.).

Sub egida O.N.U. au fost elaborate instrumente de referință în domeniu, reglementînd direct condiția juridică a copiilor în conflict cu legea și/sau implicit aplicarea de sancțiuni disciplinare față de aceștia în detenție. Garantarea implementării eficiente a normelor obligatorii existente se dublează de numeroase recomandări, ghiduri practice ce vin să faciliteze articularea realităților culturale, tradiționale naționale cu exigențele intrinsece garantării interesului superior al copilului.

⁵⁶ Arrigo & Bullok, 2008.

⁵⁷ Spear, 2000; Geid et al., 1999.

⁵⁸ Kaufman, 1980.

⁵⁹ Luise, 1989.

⁶⁰ Kaufman, 1980.

Cu titlu general, în spiritul Declarației Universale a Drepturilor Omului,⁶¹ ținem să menționăm Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice⁶² (în art. 9, alin. b), art. 10 para. 1 și 3), Pactul Internațional cu privire la Drepturile Economice, Sociale și Culturale⁶³ (art. 10 para. 3), Convenția Națiunilor Unite împotriva Torturii și altor Pedepse ori Tratamente cu Cruzime, Inumane sau Degradante⁶⁴ (art. 1); Protocolul Opțional la Convenția Națiunilor Unite împotriva Torturii și altor Pedepse ori Tratamente cu Cruzime, Inumane sau Degradante⁶⁵ (care stabilește atât un organism internațional de inspecție - Subcomitetul pentru prevenirea torturii, cât și un organism permanent național de control - Mecanismul Național de Prevenire); Convenția Națiunilor Unite cu privire la Drepturile Copilului⁶⁶ (cu accent pe o abordare de ansamblu a protecției drepturilor copilului și, în special, art. 3; 37 lit. a) și c); 39 și 40), Convenția Națiunilor Unite pentru Drepturile Persoanelor cu Dezabilități⁶⁷ (art. 7), Comentariile Generale ale Comitetului O.N.U. pentru Drepturilor Omului nr. 20/44 și nr. 21/44⁶⁸ (para. 3).

Cu titlu particular, cu implicații în reglementarea justiției juvenile amintim lucrările O.N.U. în domeniu, acte unde de rînd cu principiile generale de administrare a acesteia dezvoltă standarde și recomandări orientate spre asigurarea respectării regimului penitenciar sub toate aspectele ce implică noțiunea dată: securitatea și siguranța detenției, respectarea programului penitenciar, normelor de bună comportare și conviețuire între deținuți, cât și asigurarea unor relații corecte cu personalul penitenciar și persoanele cu care intră în contact, participarea la instruire, etc.:

Ansamblul Regulilor Minime ale Națiunilor Unite privind Tratamentul Deținuților⁶⁹ acoperă implicit aspecte pertinente copiilor (minorilor) delicvenți plasați în instituții, atât în partea ce ține de aflarea lor în detenție (locurile de detenție, condițiile de detenție, formularea de plîngerii și cereri, contactele cu lumea exterioară, alimentația, munca deținuților, reeducarea, personalul instituțiilor, etc.), cât și pedepsele, disciplina, mijloacele de

⁶¹ Adoptată și proclamată de Adunarea Generală a O.N.U. prin Rezoluția 217 A (III) din 10 decembrie 1948.

⁶² Adoptat și deschis spre semnare de Adunarea Generală a O.N.U. la 16 decembrie 1966.

⁶³ Adoptat și deschis spre semnare de Adunarea Generală a O.N.U. prin Rezoluția 2200 A (XXI) din 16 septembrie 1966.

⁶⁴ Adoptată și deschisă spre semnare de Adunarea Generală a O.N.U. prin Rezoluția 39/46 din 10 decembrie 1984.

⁶⁵ Adoptat de Adunarea Generală a O.N.U. prin Rezoluția A/RES/57/199 din 18 decembrie 2002.

⁶⁶ Adoptată de Adunarea Generală a O.N.U. la 20 noiembrie 1989.

⁶⁷ Adoptată de Adunarea Generală a O.N.U. prin Rezoluția A/RES/61/106 din 13 decembrie 2006. Deschisă spre semnătură la 30 martie 2007.

⁶⁸ Din 03 aprilie 1992 și, respectiv, 06 aprilie 1992.

⁶⁹ Adoptată de Primul Congres al Națiunilor Unite pentru prevenirea crimei și tratamentul delicvenților la 30 august 1955, aprobate de Consiliul Economic și Social al O.N.U. prin Rezoluțiile 663 C (XXIV) din 31 iulie 1957 și 2076 (LXII) din 13 mai 1977.

constrângere a delicvenților periculoși. Stabilește, de asemenea, principiile generale, prin a reafirma inclusiv că deținuții au dreptul de a li se respecta demnitatea lor de ființă umană (para. 60), că întemnițarea se aplică ca pedeapsă (măsură punitivă), nu pentru a pedepsi (para. 64 și 65) și că penitenciarele trebuie să funcționeze cu “nici-o restricție mai mult decât este necesar pentru o detenție în condiții de siguranță și o viață comunitară bine ordonată” (para. 27). Cît privește încarcerarea, direct interzice plasarea într-o celulă neluminată, precum și toate pedepsele crude, inumane sau degradante aplicate pentru abateri disciplinare (para. 31).

Ansamblul Regulilor Minime ale Națiunilor Unite cu privire la Administrarea Justiției Juvenile (“Regulile de la Beijing”)⁷⁰ pun accent pe asigurarea bunăstării minorului și respectarea principiului proporționalității (para. 5), acordarea unei atenții speciale problemelor și nevoilor particulare ale copiilor pe parcursul detenției lor (para. 26.4, 27.2), stimularea comportamentului bun prin aplicarea frecventă și promptă a regimului de eliberare condiționată (para. 26.5, 28).

Regulile Națiunilor Unite pentru Protecția Minorilor Privăți de Libertate (“Regulile de la Havana”)⁷¹ insistă asupra informării minorului în limba vorbită de acesta în special în timpul examenului medical și procedurilor disciplinare (para. 6). Regulile relevă despre necesitatea protecției drepturilor individuale ale minorilor aflați în detenție (para. 14), evidenței procedurilor disciplinare și a tuturor documentelor legate de forma, conținutul și detaliile tratamentului într-un dosar individual confidențial, dreptul de a contesta orice fapt sau opinie conținute în dosar (para. 19, 69).

În același timp, la depunere tuturor minorilor trebuie să li se înmîneze o copie a regulilor ce se aplică în instituția de detenție, pe suport hîrtie o descriere a drepturilor și obligațiilor lor (para. 24), precum și să fie ajutați să înțeleagă inclusiv exigențele și procedurile disciplinare (para. 25). Minorii privați de libertate au dreptul la acele facilități și servicii ce întrunesc toate condițiile sănătății și demnității umane (para. 31); orice măsuri și proceduri disciplinare trebuie să asigure siguranța și respectul față de demnitatea inalienabilă a minorului și obiectivele fundamentale ale îngrijirii instituționale, și anume: insuflarea simțului dreptății, respectului de sine și pentru drepturile fundamentale ale fiecărei persoane (para. 66).

De Reguli sînt strict interzise asemenea măsuri disciplinare care să constituie un tratament crud, inuman sau degradant, inclusiv pedeapsa corporală, plasarea într-o celulă neluminată, izolarea sau orice altă pedeapsă care poate pune în pericol sănătatea fizică sau

⁷⁰ Adoptate de Adunarea Generală a O.N.U. prin Rezoluția 40/33 din 29 noiembrie 1985.

⁷¹ Adoptată de Adunarea Generală a O.N.U. prin Rezoluția 45/113 din 14 decembrie 1990.

mentală a minorului implicat. Cu desăvârșire se insistă asupra interzicerii reducerii alimentației sau interzicerii contactului cu membrii familiei. Regulile continuă prin a dispune că munca nu trebuie impusă ca sancțiune disciplinară, că minorul trebuie sancționat o singură dată pentru aceeași abatere disciplinară și că trebuie interzise sancțiunile colective (para. 67). Nici un minor nu trebuie sancționat disciplinar, cu excepția cazului în care a fost informat în legătură cu presupusa infracțiune (abatere), astfel încât să înțeleagă ce i se incubă și să i se ofere posibilitatea de a-și susține apărarea, inclusiv dreptul de a recurge la o autoritate competentă imparțială (para. 70).

Ghidul Națiunilor Unite pentru Prevenirea Delicvenței Juvenile (“Ghidul de la Riyadh”)⁷² este axat pe trei piloni interdependenți (prevenire, protecție și intervenție preventivă), rol activ și relații de parteneriat, precum și o interpretare a normelor ce se va realiza dintr-o perspectivă centrată pe copil și nevoile sale (Secțiunea I). Ghidul acordă o atenție specială socializării copilului, rolului pe care îl au, în cadrul acestui proces, familia, educația, comunitatea și mijloacele de comunicare în masă (Secțiunea IV). Prin acest instrument se insistă *inter alia* asupra evitării măsurilor disciplinare dure, în mod particular a pedepselor corporale (para. 21, lit. h)), unde orice abateri urmează a fi reprimite prin a se opta inițial pentru măsuri mai puțin represive și mai mult educative. În același timp, Ghidul prevede cu titlu absolut obligația statelor de a elabora acte normative și proceduri speciale menite să protejeze drepturile și bunăstarea copiilor (para. 52).

Liniile directoare de acțiune privind copiii implicați în sistemul de justiție penală⁷³ consacră principiul non-discriminării, interesele copilului drept vector în tot ce ține de justiția penală juvenilă, susținerea măsurilor alternative în aplicarea pedepselor și/sau sancțiunilor disciplinare, asistență juridică și de altă natură acordată copiilor.

Ghidul Națiunilor Unite pentru Justiție în chestiuni cu participarea Copiilor Victime și Martori ale Crimelor⁷⁴ prezintă acele linii directorii - cadru util statelor membre a fi utilizat în ameliorarea protecției copiilor victime și martori ale crimelor, cu conotații specifice în procedurile ce implică minorii în conflict cu legea. În Ghid se regăsesc dezolate principiile demnității, non-discriminării, interesului superior al copilului, protecției, dezvoltării armonioase și participației prezentând garanții suplimentare în procesul realizării justiției.

⁷² Adoptat de Adunarea Generală a O.N.U. prin Rezoluția 45/112 din 14 decembrie 1990.

⁷³ Adoptate de Consiliul Economic și Social al O.N.U. prin Rezoluția 30/1997 din 21 iulie 1997.

⁷⁴ Adoptat de Consiliul Economic și Social al O.N.U. prin Rezoluția 2005/20 din 22 iulie 2005.

Nota ghidantă a Secretarului General al Națiunilor Unite: abordarea O.N.U. a justiției pentru copii⁷⁵ reiterează importanța principiilor directoare, standardelor și recomandărilor dezvoltate în domeniu, insistând totodată asupra asistării corespunzătoare a copiilor și protecției lor. În același timp, Secretarul General al O.N.U. statuează asupra faptului că elaborarea și punerea în aplicare a strategiilor de bază, reformele legislative și instituționale au drept punct de plecare respectul deplin al drepturilor copilului și condamnarea oricăror abuzuri în privința lor. Prin urmare, copiii chiar dacă ajung a fi condamnați penal urmează să fie tratați cu respectul cuvenit și orice măsuri sau sancțiuni disciplinare vor fi aplicate acestora doar în lumina standardelor deja consacrate, cu respectarea garanțiilor relevante.

5.2. Exigențele și experiența Uniunii Europene la acest capitol.

La nivelul Uniunii Europene promovării și protecției drepturilor copiilor, rezultat imediat al angajamentelor internaționale ale tuturor statelor membre și deziderat firesc, i se acordă un loc particular, în special, dacă copiii sînt în conflict cu legea penală și urmează a se insista asupra unor garanții adecvate și eficiente situației lor.

Tratatul privind Uniunea Europeană⁷⁶ cere în mod explicit UE să promoveze drepturile copilului (art. 3 para. 3), iar **Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene**,⁷⁷ la rîndul său, recunoaște că copiii sînt titulari independenți și autonomi de drepturi. Astfel, în art. 24 para. 1 se dispune despre necesitatea asigurării bunăstării copiilor prin a se ține cont de vîrsta și gradul lor de maturitate. Prin a continua, în paragraful următor, că în toate acțiunile referitoare la copii, indiferent dacă sînt realizate de autoritățile publice sau de instituții private, interesul superior al copilului trebuie să fie considerat primordial.

Agenda UE pentru drepturile copilului⁷⁸ este orientată spre promovarea, protecția și realizarea drepturilor copilului în politice EU. Inițiativele în domeniu urmează a fi proiectate, implementate și monitorizate prin a se ține cont de principiul interesului superior al copilului consacrat în Carta drepturilor fundamentale a UE și Convenția ONU cu privire la Drepturile Copilului. În același timp, Agenda relevă principiile generale - garanții - precum că acțiunea UE este exemplară în asigurarea respectării prevederilor Cartei și a Convenției cu privire la Drepturile Copilului. Actul se concentrează asupra acțiunilor concrete în domeniile în care

⁷⁵ Din 22 septembrie 2008;

http://www.unrol.org/files/RoL_Guidance_Note_UN_Approach_Justice_for_Children_FINAL.pdf.

⁷⁶ Semnat la 07 februarie 1992, în versiunea consolidată odată cu intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona la 01 decembrie 2009.

⁷⁷ Ratificată 07 decembrie 2000, cu efecte juridice depline cu intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona.

⁷⁸ COM(2011) 60 final din 15 februarie 2011.

UE poate contribui real: promovării unei justiții prietenoase copiilor, protecției copiilor în situații vulnerabile și combaterii violenței împotriva acestora.

“Perspectiva drepturilor copilului” trebuie să fie luată în considerare în toate măsurile UE ce afectează copiii (para. 1). Mai mult, în Agendă se amintește despre **Strategia Comisiei pentru punerea în aplicare efectivă a Cărții drepturilor fundamentale ale UE**,⁷⁹ care solicită de la un stadiu incipient Comisiei să facă uz de mijlocul “controlului de drepturi fundamentale” la elaborarea propunerilor legislative și a amendamentelor la acestea (para. 1.1). A face sistemul de justiție mai prietenos copilului în Europa este un element cheie al Agendei UE pentru drepturile omului. Copiii pot fi implicați în sistemul justiției într-un număr variat de moduri *inter alia* atunci când comit infracțiuni, sînt victime sau martori ai infracțiunilor, etc. (para. 2.1).

Copiii condamnați la detenție și, respectiv, plasați în detenție sînt expuși riscului de a fi supuși violenței și maltratării atît din partea co-deținuților, cît și a personalului instituției penitenciare. Astfel, principiile directe cu privire la modul de tratare a copiilor privați de libertate elaborate la nivel internațional urmează a fi respectate și aplicate la nivelul UE, unde fiecare stat membru este ținut de angajamentele asumate și propriile politici în domeniu. Dispunerea detenției (*mutatis mutandis* a încarcerării) copiilor trebuie să fie o măsură de ultim resort și pentru o perioadă cea mai scurtă posibil (para. 2.1).

Este promovată utilizarea Ghidului Consiliului Europei “Justiție Prietenoasă Copiilor” și aplicarea acestuia la elaborarea viitoarelor instrumente juridice în domeniul justiției civile și penale (para. 2.1). Totodată, UE se obligă să continue implementarea Ghidului UE privind protecția și promovarea drepturilor copilului, prin a depune eforturi de a asigura bunăstarea și siguranța copiilor.

Rezoluția Parlamentului European privind condițiile de detenție în UE: îmbunătățiri și sancțiuni alternative⁸⁰ dat fiind obiectivul primar de a reduce la minim efectele prejudiciabile ale detenției și necesitatea de a umaniza pedeapsa, invită statele membre să aplice integral dispozițiile regulilor penitenciare ale Consiliului Europei (para. 1). De rînd cu respectarea normelor referitoare la cerințele minime de sănătate, se identifică obligația respectării cu strictețe a recomandărilor Comitetului Consiliului Europei pentru prevenirea torturii și a pedepselor sau tratamentelor inumane și degradante (para. 1). Rezoluția dezvoltă protecția drepturilor și libertăților fundamentale (para. 3), condamnă discriminarea (para. 6) și insistă asupra legalității sancțiunilor sau măsurilor dispuse, cu

⁷⁹ COM(2010) 573 final din 19 octombrie 2010.

⁸⁰ A4-0369/98.

posibilitatea revizuirii lor și a condițiilor de executare (para. 7). În egală măsură, continuă prin a invita statele membre să întreprindă toate măsurile corespunzătoare pentru a soluționa problemele ridicate de amenințările și actele de agresiune în privința personalului și deținuților (para. 10).

Cere ca pe parcursul încarcerării (detenției) să se facă o evaluare reală a sănătății fiecărui deținut (para. 12). În același timp, subliniază situația specifică a deținuților și cere ca aceștia să beneficieze de condiții de detenție adecvate și de o supraveghere psihiatrică calificată (para. 13). Atenționează asupra priorității individualizării pedepsei, astfel încât executarea acesteia să fie corelată între scopurile urmărite prin aplicarea pedepsei și comportamentul deținutului (para. 25). Prin urmare, dispozițiile Rezoluției pot fi interpretate și în privința deținutului minor, unde pe seama statelor membre este pusă obligația de a nu afecta sau leza drepturile acestuia prin orice sancțiuni sau măsuri dispuse fie ele de ordin punitiv sau disciplinar.

Avizul Comitetului economic și social european cu privire la Prevenirea delincvenței juvenile, modurile de tratare a delincvenței juvenile și rolul justiției pentru minori în Uniunea Europeană⁸¹ dezvoltă concepția unei strategii comune de luptă împotriva delincvenței juvenile (para. 1.2). Potrivit acestui Aviz, în fața creșterii fenomenului delincvenței juvenile și a gravității crimelor comise de minori, se impune necesitatea unor mecanisme de control mult mai eficiente (para. 1.5), adoptarea de strategii combinând măsuri de prevenție, de intervenție și de represiune. Mai mult, atât derularea procedurii, cât și alegerea măsurii a fi adoptate, precum și executarea ulterioară a acesteia trebuie să fie ghidate de interesul superior al copilului (para. 2.3).

Diferite acorduri și tratate internaționale în domeniul justiției juvenile (printre care “Regulile de la Beijing”, “Ghidul de la Riyadh”, “Regulile de la Havana”, Recomandarea CM/R (87) 20 cu privire la reacțiile sociale față de delincvența juvenilă⁸²), începând cu anii 80 au condiționat o schimbare progresivă a sistemelor justiției pentru minori din statele europene, fiind astfel introdus “modelul responsabilizării” (para. 3.2.1). Printre principiile ghidante ale acestui model se identifică cel orientat spre minimalizarea aplicării măsurilor sau sancțiunilor privative de libertate, fiind limitate la cazuri excepționale; reacție penală diversificată în sensul măsurilor flexibile pasibile ajustării și adaptării situației minorului; aplicarea tuturor drepturilor și garanțiilor recunoscute adulților (para. 3.3.1).

⁸¹ (2006/C 110/13) din 15 martie 2006.

⁸² Adoptată de Comitetul de Miniștri la 17 septembrie 1987 la reuniunea 410 a Delegațiilor Miniștrilor.

5.3. Protecția copiilor în detenție la nivelul Consiliului Europei (CoE).

CoE de-a lungul anilor a dat dovadă de diligență și perseverență în consolidarea drepturilor copilului, adoptând o atitudine multidimensională: unde instrumentele juridice și cele de completare și dezvoltare a acestora au încadrat juridic prin reglementări particulare inclusiv situația dispunerii și aplicării sancțiunilor sau măsurilor disciplinare în privința deținuților minori, punând pe seama autorităților naționale adoptarea cadrului juridic adecvat în lumina standardelor stabilite și transpunerii practice a acestora.

Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor și a Libertăților Fundamentale ale Omului⁸³ (cu o acoperire globală a drepturilor și libertăților inerente protecției vieții, integrității, securității și dezvoltării copilului în toate circumstanțele; pentru studiu cu relevanță particulară prevederile art. 3) și Convenția Europeană pentru Prevenirea Torturii și a Pedepselor sau Tratamentelor Inumane sau Degradante⁸⁴ (unde Comitetul european pentru prevenirea torturii și a pedepselor sau tratamentelor inumane sau degradante veghează asupra protecției persoanelor private de libertate împotriva torturii și a pedepselor sau tratamentelor inumane sau degradante) sînt instrumentele juridice la nivel regional cu impact în domeniu.

Ghidul Comitetului de Miniștri al CoE “Justiție Prietenoasă Copiilor”⁸⁵ în calitate de instrument practic conține recomandări ce contribuie la identificarea remediilor pentru problemele existente în lege și practică. Este elucidată necesitatea existenței opțiunii alternativelor atît pentru pedepsele punitive, cît și pentru măsurile sau sancțiunile disciplinare aplicate deținuților minori. Se consacră respectarea și implementarea eficientă a tuturor drepturilor copiilor la cel mai înalt nivel posibil, ținînd cont de principiile interesului superior al copilului, demnității, participației, protecției contra discriminării și supremației legii în toate circumstanțele (Secțiunea III). La rîndul său, Secțiunea IV conține referințe inerente informării și consilierii adecvate a copiilor, protecției vieții private (atît în partea ce ține de viața privată, cît și de accesul la informația personală), siguranței, instruirii interdisciplinare a profesioniștilor, abordării multidisciplinare a condiției copilului în conflict cu legea (ce presupune înțelegerea comprehensivă a necesităților copilului și un cadru comun de evaluare), privațiunii de libertate (ca măsură de ultim resort, *mutatis mutandis* și în ipoteza aplicării sancțiunilor disciplinare), interzicerii restricționării vizitelor și corespondenței deținuților în calitate de pedeapsă, etc. Potrivit, Ghidului măsurile și sancțiunile pentru copiii

⁸³ Adoptată la 04 noiembrie 1950, ETS nr. 5.

⁸⁴ Adoptată la 26 noiembrie 1987, ETS nr. 126.

⁸⁵ Adoptat de Comitetul de Miniștri la 17 noiembrie 2010 la reuniunea 1098 a Delegațiilor Miniștrilor.

în conflict cu legea trebuie întotdeauna să fie reacții constructive și individualizate la acțiunile comise, unde dreptul la educație, instruire vocațională, reabilitare și reintegrare urmează a fi garantate pe deplin (Secțiunea IV). În plus, se statuează asupra mecanismelor de petiționare independentă (Secțiunea V) și monitorizare a acțiunilor organelor implicate în realizarea unei justiții prietenoase copiilor (Secțiunea VI).

Recomandarea CM/R(97)12 cu privire la personalul responsabil pentru implementarea sancțiunilor și măsurilor:⁸⁶ În termenii acestei Recomandări, personalul responsabil de implementarea sancțiunilor și măsurilor trebuie să fie în număr suficient pentru a realiza în mod efectiv sarcinile ce-i revin. Personalul trebuie să posede calități personale și calificări profesionale necesare pentru exercitarea funcției lor (para. 3). Un capitol aparte este rezervat instruirii personalului, profesionalismului și responsabilității acestuia (Anexa I).

Toată activitatea ce ține de implementarea sancțiunilor și măsurilor trebuie să fie bazată pe respectarea demnității umane, precum și a drepturilor bănuțului și condamnatului conferite de instrumentele juridice naționale sau internaționale. Respectul față de bănuț sau condamnat trebuie să implice familia sa și rudele (Anexa II, para. 11). Personalul trebuie să evite aplicarea violenței sau oricare altă formă de maltratare fizică sau psihică, precum și discriminarea și să asigure că acest comportament nu este aplicat de alții (para. 13, 14). De asemenea, personalul trebuie să stimuleze un comportament pozitiv la bănuț și condamnați prin oferirea unui exemplu constructiv în atitudine, cuvinte și acțiuni (para. 15). Tot ei, au obligațiunea etică de a le comunica deținuților obligațiunile și drepturile lor potrivit sancțiunilor și măsurilor aplicate, precum și formele de ajutor disponibile (para. 16).

Recomandarea CM/Rec(2003)20 cu privire la noile modalități de tratare a delicvenței juvenile și rolul justiției juvenile⁸⁷ se axează pe respectarea principiului proporționalității și reflectării intereselor copilului (para. 7). Comportamentul infracțional și necesitățile copilului se contra-balansează la stabilirea sancțiunilor sau măsurilor disciplinare ce urmează a fi aplicate în privința copilului (para. 8). Vârsta, gradul de vulnerabilitate și de maturitate fac posibilă primirea unei decizii echitabile și adoptarea unei poziții constructive față de reeducarea și resocializarea copiilor, iar informarea despre drepturile și garanțiile lor trebuie să se facă în mod prompt și într-o manieră accesibilă (para. 15).

⁸⁶ Adoptată de Comitetul de Miniștri la 10 septembrie 1997 la reuniunea 600 a Delegațiilor Miniștrilor.

⁸⁷ Adoptată de Comitetul de Miniștri la 24 septembrie 2003 la reuniunea 853 a Delegațiilor Miniștrilor.

Recomandarea CM/Rec(2005)5 cu privire la drepturile copiilor instituționalizați,⁸⁸ de rînd cu interesul superior al copilului, confirmă respectarea deplină a drepturilor fundamentale și excluderea vreunei discriminări în privința acestuia. Măsurile de control și disciplină care pot fi folosite în instituții, inclusiv cele care au ca scop prevenirea auto-mutilării sau vătămarea altor persoane, trebuie să fie bazate pe reglementări publice și standarde aprobate. În Recomandare se relevă oportunitatea evaluării multidisciplinare și identificării alternativelor în procesul dispunerii măsurilor sau sancțiunilor în privința copiilor. O atenție deosebită se acordă sănătății fizice și mintale a copilului, bunăstării individuale, tratamentului uman și nedegradant al acestuia și protecției împotriva pedepselor corporale și a tuturor formelor de abuz. În continuare, Recomandarea prevede dreptul copilului de a fi informat cu privire la drepturile sale și regulile instituției într-o manieră accesibilă. De asemenea, regăsim dreptul de a înainta plîngerii unui organism identificabil, imparțial și independent, precum și obligația asigurării unui sistem eficient de monitorizare și de control extern al instituțiilor respective. Aceste prevederi *mutatis mutandis* sînt aplicabile regimului identificării și dispunerii sancțiunilor sau măsurilor disciplinare în privința deținuților minori.

Recomandarea CM/Rec(2006)2 referitoare la Regulile Penitenciare Europene:⁸⁹ Potrivit acestei Recomandări, care reprezintă un ghid practic a fi utilizat de personalul instituțiilor penitenciare, toate persoanele private de libertate vor fi tratate prin a li se respecta toate drepturile inerente condiției umane (para. 1). În mod regulat toți deținuții trebuie să facă obiectul unei inspecții guvernamentale și a unui control exercitat de o autoritate independentă (para. 9), unde oricare abuzuri din partea personalului vor fi identificate, supuse examinării și remedierii prin luarea atitudinii corespunzătoare. Munca nu trebuie niciodată să fie impusă ca pedeapsă (para. 26.1), iar școlarizarea deținuților este la fel de importantă ca și munca (para. 28.4). La depunere sau ori de cîte ori este necesar, toți deținuții trebuie să fie informați în scris sau oral, într-o limbă pe care o înțeleg, cu privire la regulamentul disciplinar, drepturile și obligațiile pe care le au în penitenciar, precum și să aibă în posesie versiunea scrisă a informației comunicate (para. 30.1, 30.2).

Procedurile disciplinare vor constitui mecanisme de ultim resort (para. 56.1). Doar comportamentul care constituie o amenințare pentru ordine, siguranță și securitate poate fi definit ca abatere “disciplinară” (para. 57.1). Orice pedeapsă impusă după condamnare pentru o abatere disciplinară se va aplica conform legii (para. 60.1), în timp ce severitatea oricărei

⁸⁸ Adoptată de Comitetul de Miniștri la 16 martie 2005 la reuniunea 919 a Delegațiilor Miniștrilor.

⁸⁹ Adoptată de Comitetul de Miniștri la 11 ianuarie 2006 la reuniunea 952 a Delegațiilor Miniștrilor.

pedepse trebuie să fie proporțională cu gravitatea abaterii (para. 60.2). Totodată, sînt interzise sancțiunile colective, pedepsele corporale, izolarea într-o celulă neluminată și alte forme de sancțiuni inumane sau degradante (para. 60.3). Sancțiunea nu poate consta în interzicerea totală a contactelor cu familia (para. 60.4). În același timp, încarcerarea (izolarea) nu poate fi considerată ca sancțiune decît în cazuri excepționale și doar pentru o perioadă definită de timp, cît mai scurtă posibil (para. 60.5). Mijloacele de constrîngere nu vor fi niciodată folosite ca sancțiuni (para. 60.6). Mai mult, un deținut nu va fi niciodată pedepsit de două ori pentru aceeași faptă sau pentru același comportament (para. 63). De Recomandare mai este reglementată și posibilitatea formulării de cereri sau reclamații (în legătură cu deciziile luate în privința deținuților de către administrația instituției penitenciare) în față unei autorități independente (para. 61, 70.3), fapt ce nu trebuie să fie persecutat într-o oarecare măsură sau alta (para. 70.4).

Recomandarea CM/Rec(2008)11 referitoare la Regulile Europene pentru Infractorii Minori Supuși Sancțiunilor sau Măsurilor⁹⁰ consacră respectarea drepturilor minorilor unde legalitatea, integrarea socială, educațională și prevenirea recidivei să guverneze sancțiunile sau măsurile aplicate, precum și implementarea lor. Aplicarea și implementarea sancțiunilor sau măsurilor trebuie să se facă prin a se ține cont de interesul superior al copilului, de principiile proporționalității, individualizării, intervenției minime, nediscriminării, implicării comunității și a îngrijirii continue. Sancțiunile sau măsurile aplicate nu trebuie să umilească sau să degradeze. Privarea de libertate este măsură de ultim resort. Mai mult, sînt reglementate legăturile cu exteriorul (familia și comunitatea), dreptul la libertate personală, necesitatea unui personal calificat, instruit și receptiv, precum și instituția inspecției regulate și a monitorizării independente a executării oricărei sancțiuni sau măsuri (Secțiunea I).

O atenție deosebită este acordată promovării sănătății lor fizice și mintale, bunăstării și responsabilizării (para. 50.1, 52.1). La depunere minorului trebuie să-i fie explicate regulile instituției, drepturile și obligațiile sale într-o limbă și manieră comprehensivă acestuia (para. 62.3). Activitățile desfășurate trebuie să răspundă nevoilor individuale ale minorului (para. 76.2). Doar sub rezerva unui nivel minim acceptabil de contact, comunicările și vizitele regulate pot fi supuse unor restricții legale sau monitorizării (para. 83, 85.2). Totodată, trebuie să fie permise minorilor concedii regulate, fie escortați sau singuri (para. 86.1), iar în

⁹⁰ Adoptată de Comitetul de Miniștri la 05 noiembrie 2008 la reuniunea 1040 a Delegațiilor Miniștrilor.

lipsa acestora, să fie dispuse vizite suplimentare sau pe termen lung din partea familiei sau a altor persoane (para. 86.2).

Procedurile disciplinare vor fi mecanisme de ultim resort, soluționării restaurative a conflictelor și interacțiunii educaționale trebuie să i se acorde prioritate față de audierile și pedepsele disciplinare (para. 94.1). Numai comportamente susceptibile de a constitui o amenințare la adresa ordinii, siguranței sau securității pot fi definite ca abateri disciplinare (para. 94.2). Legislația națională stabilește actele sau omisiunile ce constituie abateri disciplinare, procedurile a fi urmate la audierile disciplinare, tipurile și durata pedepsei care poate fi impusă, autoritatea competentă să o aplice și procedura apelului (para. 94.3). Minorii acuzați de abateri disciplinare trebuie să fie informați cu promptitudine, într-o limbă și manieră comprehensivă asupra naturii acuzației și să dispună de suficient timp și mijloace pentru ași pregăti apărarea (para. 94.4). Pedepsele disciplinare trebuie să fie proporționale gravității abaterii (para. 95.1). Plus la aceasta, pedepsele colective, corporale, prin plasarea într-o celulă neluminată, precum și toate celelalte forme de pedepse inumane și degradante sînt interzise (para. 95.2).

Încarcerarea nu se aplică minorilor (para. 95.3); segregarea în scopuri disciplinare va fi impusă numai în cazuri excepționale pentru o anumită perioadă de timp, care trebuie să fie cît mai scurtă posibil, să furnizeze contact uman adecvat și să fie dispusă sub rezerva avizului corespunzător din partea medicului (para. 95.4). Sancțiunea disciplinară nu trebuie să includă limitarea vizitelor sau contactelor cu familia, decît dacă abaterea disciplinară se referă la asemenea contacte sau vizite (para. 95.6), precum și a exercițiilor sportive (para. 95.7). În același timp, este interzis transferul minorilor ca măsură disciplinară (para. 97). În fine, se vorbește despre dispunerea măsurilor de “concediu penitenciar” suplimentar, eliberarea parțială sau condiționată combinate cu un suport social eficient atunci cînd comportamentul deținuților este justificat prin eventuale stimulări (para. 101.2).

Rezoluția CM/Res/2 pentru Justiție Prietenoasă Copiilor⁹¹ *inter alia* conține referințe pertinente studiului, unde interesul superior al copilului reprezintă un considerent primordial (para. 7, 18). Drepturile sale trebuie să fie pe deplin respectate și promovate, inclusiv prin punerea în aplicare a deciziilor și hotărîrilor judecătorești (para. 8). Dezvoltarea unui mediu sigur și prietenos pentru copiii în conflict cu legea (para. 12); a alternativelor la detenție, în cazul în care privarea de libertate fiind absolut necesară ca o măsură de ultim resort, condițiile și regimul de detenție urmînd să ia în considerare necesitățile specifice

⁹¹ Adoptată la cea de-a 28-a Conferință a Miniștrilor Justiției din cadrul Consiliului Europei (Lanzarote, octombrie 2007)

copiilor (para. 13). În egală măsură, se statuează asupra faptului că vulnerabilitatea deosebită a copiilor, precum și necesitatea de a asigura respectul pentru drepturile lor și atenția deosebită la necesitățile lor specifice se referă la toate aspectele sistemului de justiție (para. 17).

Recomandarea AP/Rec(1286)1996 privind o strategie europeană pentru copii⁹² invită toate statele membre să subscrie la principiul “primul apel pentru copii”, interesul superior și drepturile fundamentale ale copilului sfînd la bază reglementărilor juridice și inițiativelor de politici acoperind multitudinea sectoarelor cu importanță pentru condiția copilului în societate și odată aflat acesta în conflict cu legea. Respectarea identității și demnității umane, protecția împotriva oricăror forme de abuz este indispensabilă și constituie potrivit Recomandării constanta de referință în activitatea organelor de justiție și celorlalte organe sau autorități cu implicații în domeniu.

5.4. Jurisprudența organelor Convenției Europene a Drepturilor Omului (CEDO).

Potrivit art. 3 din CEDO “*Nimeni nu poate fi supus torturii, nici pedepselor sau tratamentelor inumane ori degradante*”. Interzicerea torturii și a relelor tratamente este absolută. Pragul minim de gravitate care trebuie atins de relele tratamente astfel încît să între în domeniul de aplicare a art. 3 din CEDO este un element relativ; “*depinde de toate circumstanțele cauzei, cum ar fi durata tratamentului, efectele sale fizice sau mintale și, în unele cazuri, de sexul, vîrsta și de starea sănătății victimei*”.⁹³

Tortura este acel tratament inuman deliberat care cauzează suferințe foarte puternice și crude, care la rîndul său cuprinde trei elemente esențiale: cauzarea unor suferințe sau dureri fizice sau psihice grave; cauzarea intenționată a durerii și urmărirea unui scop anume, precum ar fi obținerea informației, pedepsirea sau intimidarea persoanei. *Cît privește tratamentul inuman*, Curtea a statuat că acesta este acel tratament prin care se provoacă unei persoane, în mod intenționat, suferințe fizice și psihice foarte puternice, iar *tratamentul degradant* este maltratarea îndreptată să-i trezească victimei sentimente de teamă, frică, îngrijorare și inferioritate, capabilă să o umilească și înjosească și să stopeze orice posibilitate de a opune rezistență fizică sau morală.⁹⁴

Condițiile de detenție (din izolatoare/penitenciare) și, prin urmare, izolarea (încarcerarea) intră de asemenea în sfera de aplicare a art. 3 din CEDO. La evaluarea oricărei

⁹² Text adoptat de Adunarea Parlamentară la 24 ianuarie 1996 (Cea de-a 4-a ședință).

⁹³ *Irlanda c. Marii Britanii*, hotărîrea din 18 ianuarie 1978, para. 162.

⁹⁴ *Tyler c. Marii Britanii*, hotărîrea din 25 aprilie 1978, ambele noțiuni dezvoltate în para. 29-35.

cauze Curtea va ține cont de efectele cumulative ale acestor condiții, precum și de alegațiile specifice formulate de reclamant.⁹⁵ În acest sens, Curtea a subliniat dreptul tuturor deținuților la condiții de detenție care sînt compatibile cu demnitatea umană, astfel încît modul și metodele de executare a măsurilor impuse să nu-i supună la tulburări sau greutăți de o intensitate care să depășească nivelul inevitabil de suferință inerentă detenției și că, ținînd cont de cerințele practice din închisoare, sănătatea și confortul condamnatului (deținutului) sînt asigurate în mod corespunzător.⁹⁶

Efectele potențial nocive ale izolării sînt recunoscute, fiind percepută ca o practică nedorită în sistemul penitenciar, ce poate fi justificată doar în cazuri extreme,⁹⁷ utilizată numai pentru cel mai scurt timp posibil⁹⁸ și care, în anumite circumstanțe, poate fi calificată drept încălcare a dreptului internațional.

Motivele acceptate de Curte ca justificînd izolarea includ: comportamentul extrem de periculos al deținutului,⁹⁹ “*abilitatea acestuia de a manipula situații și încuraja alți deținuți la acte de sfidare a disciplinei*”,¹⁰⁰ precum și siguranța deținutului.¹⁰¹ “*Situația generală privind climatul terorist*” a fost, de asemenea, găsită ca justificînd măsurile severe de securitate, inclusiv aplicarea încarcerării,¹⁰² ca zece ani mai tîrziu, în 1992, Curtea Europeană a Drepturilor Omului să reducă din ponderea argumentului prin a declara că “*dificultățile incontestabile inerente luptei împotriva criminalității, în special, împotriva terorismului, nu pot rezulta în limitarea protecției ce urmează a fi acordată integrității fizice a indivizilor*”.¹⁰³ Tot Curtea a continuat prin a afirma că, “*chiar și în circumstanțele luptei împotriva violenței teroriste, Convenția interzice în termeni absoluți tortura sau tratamentele inumane sau degradante, indiferent de comportamentul victimei*”.¹⁰⁴

Poziția Curții de a accepta izolarea solitară prelungită ca fiind justificată în cazuri excepționale, în special, cele implicînd infracțiunile împotriva statului, nu mai comportă un caracter general. Astfel, plasarea unui deținut/condamnat în regim de izolare solitară (carceră), deoarece acesta nu a putut să se adapteze condițiilor ordinare dintr-un penitenciar nu a fost acceptat ca motiv suficient, fiind calificată respectiv ca tratament inuman prin

⁹⁵ *Dougoz c. Greciei*, cererea nr. 40907/98, para. 46.

⁹⁶ *Brîndușe c. României*, hotărîrea din 07 aprilie 2009, para. 47; *Kudla c. Poloniei*, hotărîrea [MC] din 26 octombrie 2000, para. 92-94.

⁹⁷ *Ensslin, Badder și Raspe c. RFG*, decizia din 08 iulie 1978; *X. c. RFG*, cererea nr. 6038/73.

⁹⁸ *Mathew c. Olandei*, hotărîrea din 29 septembrie 2005, para. 199.

⁹⁹ *M. c. MB*, cererea nr. 9907/82.

¹⁰⁰ *X. c. MB*, cererea nr. 8324/78 (nepublicată).

¹⁰¹ *X. c. MB*, cererea nr. 8241/78 (nepublicată).

¹⁰² *Krocher și Moller c. Elveției*, decizia din 09 iulie 1981.

¹⁰³ *Tomasi c. Franței*, hotărîrea din 27 august 1992.

¹⁰⁴ *Chahl c. Marii Britanii*, hotărîrea din 15 noiembrie 1996, para. 79.

încălcarea dispozițiilor art. 3 din CEDO.¹⁰⁵ Totodată, o încălcare a art. 3 a fost constatată și în cazul aplicării regimului de izolare solitară strictă pe parcursul a mai mult de trei ani în privința unui fost condamnat “*Death Row*” (“*culuarul morții*”),¹⁰⁶ dat fiind că “*guvernul nu a invocat careva motive particulare de securitate (...) și nu a menționat de ce nu a fost posibil de a revizui regimul*”.¹⁰⁷

Prin urmare, Curtea a manifestat îngrijorări nu doar în partea ce ține de revizuirea practicii aplicării încarcerării în ansamblu, ci și a efectelor acesteia asupra deținuților reiterând concluziile CPT în acest sens, precum că “*supunerea condamnaților (deținuților) calificați ca periculoși la asemenea măsuri [încarcerare/regimuri de ‘securitate specială’] ar putea să-i facă și mai periculoși*”.¹⁰⁸

În lumina celor enunțate, în timp ce este general acceptat că izolarea solitară (încarcerarea) pe termen scurt uneori poate fi necesară, utilizarea sa trebuie să fie supusă unei verificări atente ca să se stabilească dacă aceasta servește unui scop legitim, peste proporțională și absolut necesară [într-o societate democratică], unde condițiile fizice și regimul pus pe seama condamnatului/deținutului sînt conforme standardelor consacrate în domeniu.

6. Prezentarea rezultatelor

În acest capitol vor fi prezentate, în particular, rezultatele obținute în urma interviurilor semi-structurate despre efectele psihologice ale aplicării sancțiunilor disciplinare față de copiii plasați în Penitenciarele nr. 2 și nr. 13, aplicarea încarcerării și efectele acesteia, măsurile de stimulare utilizate și recomandările copiilor ce țin de aplicarea pedepselor față de ei. Toate acestea se fac prin a se ține cont de aspectele juridice relevante enunțate mai sus atît ca component național, cît și internațional/regional, unde regulile, principiile și recomandările consacrate sînt transpuse și respectate pe deplin.

6.1. Efectele psihologice ale aplicării sancțiunilor disciplinare față de copii.

Respondenții din cadrul izolatorului de urmărire penală au spus că cea mai frecventă sancțiune disciplinară aplicată față de ei este lipsirea de dreptul de a privi televizorul pe o perioadă de timp, mustrarea, iar cea mai aspră pedeapsă este încarcerarea. Unii dintre minori au spus că cunosc doar o pedeapsă existentă - carcera. În cazul încălcărilor mici sau

¹⁰⁵ *Mathew c. Olandei, supra.*

¹⁰⁶ Care desemnează regimul de înaltă securitate de încarcerare a deținuților condamnați la pedeapsa cu moartea.

¹⁰⁷ *Iorgov c. Bulgariei*, hotărîrea din 11 martie 2004, para. 84.

¹⁰⁸ *Mathew c. Olandei, supra.*

ne semnificative cu ei discută educatorul sau li se face o preîntâmpinare. Fiind întrebați unii dintre copii, dacă implicarea lor în a face curățenie ar fi o pedeapsă, ei au răspuns că “nu”, deoarece a face curățenie este obligația lor și o fac singuri fără ca să fie pedepsiți. Copiii deținuți în Penitenciarul nr. 2 au declarat că față de ei sînt aplicate două pedepse: mustrarea și carcera.

Motivul de bază al săvîrșirii abaterilor disciplinare, declarat de către minorii din Penitenciarul nr. 13, este lipsa de activitate pe parcursul aflării în cameră: “(...) *nu ai ce face și faci prostii, ne pricalim (...), dar acum avem o ocupație facem carnete și este mai bine (...).*”

Un alt motiv declarat este lipsa unei comunicări cu cei din jur și, în special, cu apropiații și rudele. Din cauza că lipsește această comunicare cu apropiații, ignorarea aflării acestuia în penitenciar de către rude, sunetele telefonice rare sau chiar lipsa acestor sunete, îi face pe copii să fie neliniștiți, agresivi, chiar și violenți. Ei se simt ignorați și abandonați și această senzație îi face să creadă că nu au ce pierde în viața sa, astfel fiind predispuși să comită diverse abateri disciplinare în mod repetat.

Un minor a spus că în anumite cazuri este aplicată pedeapsa “mustrarea” și acesta constă în preîntâmpinarea oficială a minorului și înregistrarea acestei preîntâmpinări: “(...) *asta-i “preduprejdenie”, este arătată o foiță că ai mustrare, poți să primești multe mustrări (...).*”

Pentru unii mustrarea este o pedeapsă care i-ar micșora motivația de a face vreo faptă negativă, deoarece acestea au un rol important în decizia autorităților de a le micșora termenul de detenție.

Unul dintre minori a afirmat că acesta a fost pedepsit cu încarcerarea pe nedrept și a fost pedepsit doar el unul pentru comportamentul întregului grup din celulă: “(...) *cînd se făcea verificarea, eu am fost acela care am intrat cu polițiștii ca să văd ce fac ei, să nu strice, să nu ieie ceva (...), ei au văzut o bortă în perete (...) și ei m-au pus pe mine în carter pe trei zile (...) da nu eu am făcut borta asta (...).*”

Sau toți copiii aflați într-o celulă sunt pedepsiți pentru fapta unei persoane: “(...) *cel care a stricat ceva, el trebuie să fie pedepsit, dar nu toți noi, așa nu este corect (...).*”

6.2. Aplicarea încarcerării față de copii.

Motivul aplicării încarcerării ca pedeapsă diferă la Penitenciarul nr. 13 de cele identificate la Penitenciarul nr. 2. De obicei, în Penitenciarul nr. 13, pedeapsa cu încarcerarea este aplicată pentru distrugerea bunurilor aflate în folosința deținuților. În Penitenciarul nr. 2

copiii au afirmat că pot fi pedepsiți cu încarcerarea pentru un comportament agresiv față de semenii sau nesupunerea regulilor din penitenciar, iar dacă au deteriorat ceva bunuri ei au posibilitatea să le repare sau să le recupereze. Copiii afirmă că cunosc foarte bine pentru ce ei pot să fie încarcerați.

Persoanele deținute în carceră au spus că în momentul deținerii în carceră li se propunea să iasă la plimbare, dar au refuzat să beneficieze de acest drept, deoarece li se propunea aceasta la ora 6 dimineața când afară este încă frig: *“(...) am șezut în carțer 3 zile fără să ies, dar cum să ieși la plimbare dacă la 6 dimineața, mai ales iarna, afară este frig, nu-mi trebuie nici o plimbare (...).”*

Minorii au afirmat că pedeapsa cu încarcerarea este o pedeapsă care este greu de suportat și că ar dori să evite situațiile pentru care ei ar putea fi încarcerați: *“(...) nu mai vreau (...) la ora 10 seara își dă matras și dormi pînă la ora 5 dimineața (...) și ți-l scoate (...) și pînă la 10 seara stai în picioare în cameră (...).”*

O persoană a declarat că cea mai grea pedeapsă pentru el a fost carceră pe timp de iarnă timp de 5 zile. Condițiile de încarcerare au urmări negative pentru sănătatea copiilor care au avut această experiență. Copiii au afirmat că după ce au ieșit din carceră au răcit tare și că timp de câteva săptămîni s-au simțit rău: *“(...) au trecut deja trei săptămîni de când am fost încarcerat și de abia acum mă simt mai bine (...).”*

Unii dintre respondenți a afirmat că pe lângă faptul că este frig în carceră, au mai avut probleme cu pofta de mîncare, pe tot parcursul aflării în carceră aproape că nu au mîncat nimic, plus la toate, aflarea în carceră pe perioade și mai îndelungate (5, 7 zile) este o pedeapsă foarte grea din punct de vedere psihologic, cu manifestarea unor simptome specifice delirului: *“(...) îți ieși din minți (...), te distrugi singur pe tine pe dinăuntru (...), ți-i urît, vrei să vorbești cu cineva, dar nu ai cu cine (...), îți aduci aminte de toate cîte oleacă, vrei acasă sau măcar în celulă (...); (...) șezi ca un nenormal, te învîrtești (...) nu știi ce să faci (...); (...) vorbeam singur cu mine în carceră (...) de parcă eram cu cineva (...); (...) este mai bine cînd ești cu cineva, mai vorbești cu el, îți este mai ușor, mai repede trece timpul (...).”*

Sînt cazuri cînd copii au avut gînduri de a se sinucide pe parcursul aflării în carceră: *“(...) vreau să mor, iaca la ce mă gîndesc (...); (...) mai bine să mori decît să șezi în pușcărie (...).”*

În unele cazuri carcera are efect de mărire a gradului de agresivitate, a tendinței de a distruge: *“să spun cinstit (...) cînd ies din carceră îmi vine să distrug tot, mai întraiurea te faci cînd ieși din carceră (...); (...) cînd am ieșit din carceră, special am făcut iarăși ceva*

rău, ca și cum m-am răzbunat (...) și iarăși în carceră, și tot așa mai departe (...), dar când mi-au dat mustrare, la un moment dat, o pedeapsă care este mai mică, m-a făcut să nu mai fac lucruri rele (...); “(...) să mă închidă, chiar și în carceră, să mă bată, eu și mai rău mă voi face (...)”.

Un minor a spus că cunoaște un alt copil care a fost în carceră de 6-7 ori câte trei sau cinci zile, iar carcera nu era metodă eficientă de reeducare în cazul lui. Un alt minor a spus că a primit pedeapsa cu carcera 13 zile cu o zi pauză la fiecare 5 zile de încarcerare.

6.3. Măsuri de stimulare.

Una dintre măsurile de stimulare de bază folosite în izolatorul de urmărire penală, descrise de către copii, este privitul televizorului. Cea mai importantă măsură de stimulare cunoscută de către minori este primirea unei caracteristici pozitive ale comportamentului acestuia, fapt care ar duce la micșorarea termenului de detenție.

Unul dintre copii a afirmat că o metodă care l-ar stimula să nu aibă comportamente problematice este implicarea sa în diverse activități sau să aibă o ocupație ca să-și sustragă atenția de la faptul că este în penitenciar: “(...) dacă ași avea o ocupație ași fi de aur, nici mîncare nu îmi trebuie (...)”.

Altă metodă de stimulare a comportamentelor pozitive pe care copiii au propus-o este - acordarea posibilității de a suna suplimentar acasă: “(...) de cînd sînt în pușcărie niciodată nu am sunat acasă (...) aici nu ai pe cine ruga să te ajute, ei spun că nu au dreptul (...)”.

6.4. Recomandările copiilor privind pedepse alternative încarcerării.

Aproape toți copiii au sugerat ca pedeapsa cu încarcerarea să fie exclusă în cazul minorilor, deoarece este prea dură. În locul acesteia să fie găsite pedepse alternative, de exemplu: limitarea accesului la televizor sau ceva asemănător.

Unii copii încearcă singuri să identifice metode pentru a exclude aplicarea încarcerării față de ei: “(...) el nu a fost pus în carceră (...), trebuia să fie pedepsit, pentru că a stricat ceva, însă el s-a rugat singur la educator și a promis că nu va mai face ce a făcut (...)”.

O altă pedeapsă alternativă propusă, în special în izolatorul de urmărire penală, este implicarea copiilor în efectuarea unor lucrări pe teritoriul penitenciarului: “(...) să faci ceva (...), să ajuți (...) să faci vreun lucru (...) aici este de lucru, dar ca atare doar după 18 se poate (...)”.

A fost sugerată ideea de către copii că un rol important și eficient în prevenirea comportamentelor negative este discuția, explicația unui matur despre fapta pe care ei au

făcut-o: “(...) e mai bine cumva ca să ne fie lămurit (...) să înțelegi cumva, dar nu carcera (...) să vrei să înțelegi (...)”; “(...) de cînd se discută cu mine mai mult, mai multă atenție îmi atrage, mă face să fiu mai cuminte (...)”; “(...) de m-ar lua cu ghinele (...) da, atunci m-ar uimi pe mine și m-aș gîndi “dă, să nu mai fac, să nu mai creez probleme”, dar cu răul, n-o să rezolvăm noi, cu rău o să fiu și mai rău (...)”.

Cineva dintre copii a sugerat ideea că ar fi bine să fie posibilitatea de a recupera paguba materială adusă prin a achita financiar paguba sau să repare singur ce a fost stricat, dar să nu fie plasat în carceră.

Unul dintre copii a spus că pedepsele mai dure nu au nici o eficiență, din această cauză trebuie folosite metode mai lejere care nu ar provoca pe ei să se răzbune (“(...) cu cît mai puțin, cu atît mai bine (...)”).

7. Concluzii și recomandări

Funcționarea penitenciarelor și a altor locuri de detenție, precum și tratamentul celor deținuți (inclusiv a minorilor) sînt reglementate de actele naționale (legi, regulamente, ordine, instrucțiuni), cu variabile specifice fiecărui stat (sancțiunile sau măsurile disciplinare prevăzute, printre care se regăsește încarcerarea) și constante (în sensul compatibilității) prin prisma principiilor, standardelor și recomandărilor consacrate la nivel internațional și regional. Instrumentele concepute pentru protecția universală a tuturor ființelor umane și cele concepute special pentru protecția deținuților vin să vegheze asupra protecției împotriva tuturor formelor de tortură, tratamente inumane sau degradante. În plus, instrumente suplimentare stabilesc reguli de conduită pentru personalul penitenciarelor, standarde minime acceptabile pentru proiectarea instituțiilor de detenție și condițiilor din acestea.

Convenția O.N.U. privind Drepturile Copilului dispune că “respectul pentru demnitatea copilului cere ca toate formele de violență în tratamentul copiilor în conflict cu legea să fie interzise și preîntimpinate”. Aceasta continuă prin a insista că limitarea sau forța trebuie să fie utilizate în detenție în circumstanțe foarte limitate - atunci cînd copilul prezintă un pericol eminent de a se răni sau pe alții, amenințare pentru ordine, siguranță și securitate, și doar dacă toate celelalte mijloace de control au fost epuizate.

Încarcerarea (izolarea) este concepută ca o experiență stresantă, cu efecte adverse - potențial dăunătoare pentru sănătata (fizică, mintală și bunăstarea socială) a deținuților; calificată ca tortură psihologică. Izolarea în sine poate fi suficientă de a afecta grav sănătatea fizică și mintală a unui adult, cu atît mai mult a unui copil. Impactul dăunător al izolării, în particular, dacă utilizată ca măsură punitivă, fără careva limite temporare, pentru perioade

mai lungi de patru săptămâni sau pentru persoane cu probleme de sănătate mintală și proastă adaptare socială, este indubitabil. Încarcerarea (izolarea) trebuie să fie aplicată doar în cazuri extreme, pentru cea mai scurtă perioadă posibilă, dar nu mai mult de câteva zile. Caracterul extrem al izolării și a efectelor sale potențial dăunătoare asupra bunăstării fizice și mintale a deținuților cere ca autoritățile penitenciare să fie deosebit de precaute la impunerea acesteia, chiar și pentru cea mai scurtă perioadă de timp. Bunele practici dispun ca încarcerarea să fie aplicată întotdeauna de un organ competent, în conformitate cu legea și cu respectarea tuturor garanțiilor unui proces echitabil. La diferite etape ale examinării impactului încarcerării asupra deținuților, îngrijorări privind această practică au fost avansate SUA, Japoniei, Danemaricii, Norvegiei, Jersey, Republicii Cehă și Marii Britanii.

În Republica Moldova, cele mai frecvente sancțiuni aplicate în cazul minorilor sînt muștrarea și încarcerarea. Sancțiunile în penitenciar sînt propuse, în special, de către șeful de sector sau orice altă persoană ce a depistat încălcarea efectuată de minor. În baza încălcării este întocmit un raport către șeful penitenciarului, care ia decizia finală privind aplicarea sancțiunii. Alte persoane sau servicii nu sînt implicate în luarea deciziei de aplicare a sancțiunii sau a stimulărilor și nu este analizat impactul sancțiunii aplicate.

Puțini dintre minori cunosc care sînt toate sancțiunile disciplinare și stimulările pe care ei pot să le primească. Copiii au afirmat că cunosc pentru ce fapte ei pot fi pedepsiți cu încarcerarea sau muștrarea. Există o diferență în aplicarea măsurilor de stimulare între Penitenciarul nr. 13 și nr. 2. În Penitenciarul nr. 13 măsurile de stimulare aplicate sînt posibilitatea de a privi suplimentar televizorul și mențiunea, iar în Penitenciarul nr. 2 sînt folosite mai multe tipuri de stimulări: mențiunea, acordarea întrevederilor suplimentare, convorbiri telefonice suplimentare, stingerea înainte de termen a sancțiunii aplicate. Copii au afirmat că pentru ei este un stimul bun posibilitatea de a suna suplimentar acasă și existența activităților zilnice individualizate și motivante.

Motivele de bază care duc la încălcarea regimului de detenție sînt lipsa la copii a unor abilități de comunicare eficientă cu cei din jurul său, necunoașterea tehnicilor de adaptare la stres și managementul propriei furii, imaturitate în luarea deciziilor, influența grupului și lipsa de activități motivante și individualizate.

În general, în penitenciarele vizate nu există o metodologie bazată pe evidență științifică în ceea ce privește aplicarea sancțiunilor și a stimulărilor (regularitatea, frecvență, tipul de pedeapsă, tipul de încălcare, tipul de personalitate a copilului).

Aplicarea “muștrării” este considerată eficientă de către copii, deoarece aceasta este importantă pentru autorități la luarea deciziei de micșorare a termenului de detenție.

Cea mai dură pedeapsă - carceră - este aplicată în Penitenciarul nr. 13, în special pentru deteriorarea bunurilor și în cazul când copii prezintă pericol pentru cei din jurul său. În Penitenciarul nr. 2 sînt pedepsiți cu carceră pentru nesupunerea regulamentului din penitenciar. Sînt cazuri când un minor este pedepsit pentru fapta altcuiva sau a întregului grup și viceversa, tot grupul de minori poate fi pedepsit pentru fapta unei persoane. În Penitenciarul nr. 13 atunci când este aplicată pedeapsa cu carceră pentru toate persoanele din celulă în cameră este introdus regimul de carceră, din interior fiind scoase paturile și alte obiecte care sunt în folosința copiilor.

Deși există standarde care reglează termenului de aplicare a încarcerării (7 zile pentru minori), există riscul ca aceștia să fie pedepsiți cu această măsură pe o perioadă mai îndelungată prin oferirea unei pauze între încarcerări.

Copiii ce s-au aflat în carceră au afirmat că este o experiență grea din punct de vedere psihologic și nu este destul de eficientă pentru a-i reeduca. Pe parcursul aflării în carceră copiii suferă stări de anxietate, tulburări psihice, etc. și nu în ultimul rînd deficiențe în asigurarea minimului de contact, plimbare și o afectare generală a stării sănătății lor.

În baza analizei cadrului juridic pertinent, literaturii psihologice de referință și a cercetărilor la tematica aplicării pedepselor au fost identificate un șir de **concluzii**:

Urmează a fi amendată legislația în vigoare în sensul conformării acesteia standardelor devoltate în domeniu, fiind astfel excluse oricare interpretări abuzive sau practici lipsite de justificare la dispunerea și aplicarea sancțiunilor disciplinare în privința copiilor aflați în detenție, în special a măsurii izolării (încarcerării); interesul superior al copilului fiind principalul punct de reper în acest sens.

Pentru a micșora cantitatea și calitatea comportamentelor negative din partea copiilor deținuți în penitenciar, dat fiind ineficiența intervențiilor bazate pe “filosofia punitivă” este necesară aplicarea intervențiilor bazate pe “filosofia terapiei” (cu activități precum, consilierea și formare de abilități).

Efectele psihologice ale încarcerării variază de la o persoană la alta. Chiar dacă deseori sînt reversibile, totuși efectele psihologice ale încarcerării pot fi îndelungate.

Rezultatele cercetării efectelor încarcerării, accentuează excluderea de urgență a aplicării încarcerării la persoanele care au predispoziții pentru tulburări psihice și pentru cei care au psihic labil, iar adolescenții sînt identificați ca fiind persoane care au psihicul în formare și labil.

Aplicarea pedepsei cu încarcerarea este nefondată din punct de vedere educativ, deoarece ea își pierde efectul în câteva ore după ce a fost aplicată. Astfel, aplicarea acestei pedepse pe termen îndelungat devine nemotivată.

Dat fiind standardele consacrate în domeniu, cadrul juridic național relevant, precum și rezultatele obținute în urma evaluării aplicării sancțiunilor disciplinare și a stimulărilor față de copiii deținuți în penitenciare identificăm următoarele **recomandări** structurate în 2 subsecțiuni:

a) Recomandări generale privind sancțiunile disciplinare și măsurile de stimulare aplicabile copiilor în detenție:

- Clasificarea abaterilor disciplinare în funcție de gravitatea acestora și introducerea unui mecanism ce ar determina duritatea sancțiunii aplicate în raport cu gravitatea abaterii comise prin introducerea unor noi reglementări în Secțiunea a 5-a din Capitolul XXII din Codul de executare.
- Modificarea prevederilor Secțiunilor 52 și 53 din Statutul executării pedepsei de către condamnați și a Anexelor nr. 26 și 27 la Statut, prin care s-ar introduce o nouă procedură de executare de către minori a sancțiunii disciplinare sub aspectul plasării celulelor izolatorului disciplinar, dotării acestora, programului zilei și activităților individuale și/sau comune permise pe perioada aplicării lor, inclusiv, a încarcerării.
- Operarea modificărilor la Codul de executare (Secțiunea a 5-a, Capitolul XXIV) și la Statutul executării pedepsei de către condamnați prin instituirea unor sancțiuni disciplinare cu caracter educativ (participarea la cursuri de formare, instruire sau participarea la programe desfășurate în penitenciar, etc.), determinarea limitelor restricțiilor aplicabile vizitelor și corespondenței, astfel încât să nu fie afectată menținerea legăturilor cu părinții și familia, prevederea expresă a consilierii deținutului minor de către specialiști (pedagogi, asistenți sociali, psihologi) și acordarea asistenței juridice în cadrul procedurilor disciplinare.
- Implicarea serviciului educativ și psihologic în luarea deciziei privind aplicarea sancțiunilor față de copii și crearea unei echipe multidisciplinare care ar identifica pedeapsa sau stimularea cea mai oportună pentru fiecare caz în parte, prin stabilirea competenței Comisiei penitenciarului la luarea deciziei privind aplicarea și individualizarea sancțiunii disciplinare aplicate față de minori, cu excepția

cazurilor când abaterile pun în pericol eminent siguranța în penitenciar sau viața și sănătatea unor persoane și impune măsuri de urgență privind izolarea deținutului.

- La momentul plasării (depunerii) copilului în penitenciar să-i fie prezentate și explicate care sînt toate sancțiunile disciplinare și stimulările pe care copiii pot să le primească și pentru ce tip de comportamente.
- Este necesar de elaborat un program ocupațional individualizat pentru fiecare copil care ar duce, în primul rînd, la minimalizarea timpului pentru comportamente negative, în al doilea rînd, la formarea unor abilități care vor fi utile la eliberarea acestuia din penitenciar și în al treilea rînd, va duce la un contact mai îndelungat cu o persoană adultă care va fi o autoritate și model de comportament corect.
- Introducerea stimulării senzoriale¹⁰⁹ în toate tipurile de activități educative efectuate cu persoanele deținute și acordarea unui număr mai mare de stimulări pentru orice evoluție pozitivă a comportamentului.
- Diversificarea tipurilor de stimulări aplicate în special în Penitenciarul nr. 13. Măsurile de stimulare sugerate de copiii plasați în penitenciar sunt după cum urmează: oferirea unui televizor sau radio în cameră, posibilitatea unor convorbiri telefonice de scurtă durată cu rudele și apropiații, posibilitatea de a amenaja celula așa cum doresc ei, oferirea unor bonusuri în formă de ceai, prăjituri, suc, lapte, etc.
- Serviciul educativ și psihologic să organizeze traininguri sau ședințe individuale copiilor plasați în penitenciar pentru a le dezvolta abilități de comunicare eficientă, învățarea tehnicilor de adaptare la stres și managementul propriei furii.
- Instruirea personalului educativ și psihologic privind aplicarea metodelor psihoterapeutice bazate pe teoria comportamentală, sistemică și cognitiv-comportamentală.
- Organizarea activităților psihoterapeutice individualizate în dependență de trăsăturile de personalitate ale copilului, iar programele adaptate necesităților criminogene ale persoanelor aflate în terapie.

¹⁰⁹ Stimularea senzorială se referă la abilitatea de a primi informație din exterior prin organele senzoriale: ochi, urechi, nas, piele, papile gustative. Stimularea senzorială ar putea avea loc, de exemplu, prin mărirea diversității de culori în mediul în care se află deținutul, utilizarea materialelor video, mai multă lumină naturală în celulă ca să fie mărită stimularea vizuală, utilizarea unor elemente de terapie ocupațională, etc.

- Mărirea numărului de personal în cadrul serviciilor psihologic și educativ care să lucreze cu copiii deținuți.
 - În cadrul izolatoarelor de urmărire penală să fie angajat personalului educativ și psihologic care să lucreze doar cu copiii plasați în penitenciar.
- b) Recomandări privind sancțiunea încarcerării aplicabilă copiilor aflați în detenție, unde:
- *Cu titlu principal*, pentru a micșora cantitatea și calitatea comportamentelor negative din partea copiilor deținuți în penitenciare, dat fiind ineficiența intervențiilor bazate pe “filosofia punitivă” și importanța optării pentru aplicarea intervențiilor dezvoltate în contextul “filosofiei terapiei” (cu activități precum, consilierea și formare de abilități), particularitățile psihicului copiilor și impactul sancțiunii disciplinare a încarcerării asupra acestora, se recomandă excluderea încarcerării ca pedeapsă (sancțiune disciplinară) pentru copiii deținuți în penitenciare. În acest sens, se propune cu precădere stimularea aplicării altor sancțiuni disciplinare cu caracter educativ. Totodată, excluderea încarcerării din practică trebuie să fie efectuată în paralel cu introducerea metodelor de lucru educative și psihoterapeutice individualizate, axate în primul rând pe lucrul cu persoanele cele mai problematice.
 - Aplicarea unor pedepse alternative încarcerării (efectuarea lucrărilor pe teritoriul penitenciarului, discuția, explicația unui matur despre fapta pe care ei au făcut-o, posibilitatea de a recupera paguba materială pricinuită prin achitarea echivalentului pecuniar sau repararea acesteia, etc).
 - *Cu titlu secundar*, să se admită aplicarea acestei sancțiuni excepțional ca măsură cu caracter extrem în ipoteza în care nu sînt asigurate măsurile educative și psihoterapeutice necesare resocializării și, respectiv, reintegrării copilului aflat în detenție, astfel fiind exclus pericolul comportamentului agresiv și a consecințelor acestuia asupra însăși a copilului, altor persoane sau siguranței din penitenciar. Este vorba despre situațiile cînd copilul prezintă pericol real atît pentru sine, cît și pentru ceilalți din jur (co-deținuți, personalul instituției penitenciare, etc.).
 - Respectiv, aplicarea încarcerării maximum pe două ore în cazurile cînd este necesară izolarea urgentă a copilului de grupul în care se află și atunci cînd persistă pericol pentru viața și integritatea fizică a sa sau a altor persoane.

8. Anexe

Ghid de interviu:

Informație generală

Vârsta

Genul

Nivelul de educație

Situația familială

Tipul de infracțiune săvârșită

Sancțiuni disciplinare aplicate

Ce fel de pedepse au fost aplicate față de dvs.? Pentru ce fel de fapte?

Care este cea mai gravă încălcare pe care o puteți face ca să primiți pedeapsa cea mai dură?

Care dintre pedepse credeți că este eficientă? Explicați.

Care dintre pedepse considerați ca fiind cea mai dură? Explicați.

Dacă ați fost muștrat, în ce a constat muștrarea? Ce credeți despre această pedeapsă?

În ce tipuri de lucrări ați fost implicat peste rând atunci când ați fost pedepsit? Ce credeți despre această pedeapsă?

Ce înseamnă pentru dvs. să fii denumit violator al regimului de detenție? Cunoașteți astfel de persoane?

Considerați că viața merită de trăit? Dacă "NU", în ce situații vă vin gânduri că viața dvs. este ratată?

Aplicarea încarcerării

Ați fost sancționat cu încarcerarea?

Dacă DA:

Cît timp ați petrecut în carceră?

Ce faptă ați făcut în rezultatul căreia ați fost încarcerat? Cu cine ați comunicat pe parcursul încarcerării? Cum a fost comunicarea?

Considerați că a fost utilă încarcerarea? A avut efect educativ?

Ce senzații, gânduri aveți pe parcursul încarcerării?

Ce ați dori să schimbați atunci când sunteți în carceră?

Dacă totuși carceră oricum se aplică față de dvs., ce condiții în carceră ași dori să fie schimbate?

Cum a fost afectată relația dvs. cu colegii de cameră după ce ați fost pedepsit? Ce cred alți copii despre pedepsele aplicate?

Dacă NU:

Sînt colegi a dvs. care a fost sancționat cu încarcerarea, cât timp a petrecut în carceră? (*Mai departe vor fi puse întrebările ca și în cazul persoanelor încarcerate*).

Schimbări dorite ale aplicării pedepselor

Ce pedepse ar fi bine de adăugat?

Ce pedepse considerați că ar trebui excluse? Explicați.

Cum credeși că ar trebui să fie pedepsite persoanele care au admis abateri disciplinare?

9. Bibliografie:

Acte naționale

- 1) Codul penal al Republicii Moldova, adoptat prin Legea nr. 985 din 18 aprilie 2002, Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 128-129/1012 din 13 septembrie 2002, republicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 72-74/195 din 14 aprilie 2009.
- 2) Codul de procedură penală a Republicii Moldova, adoptat prin Legea nr. 122 din 14 martie 2003, Monitorul Oficial nr. 104-110/447 din 07 iunie 2003.
- 3) Codul de executare al Republicii Moldova, adoptat prin Legea nr. 443 din 24 decembrie 2004, Monitorul Oficial nr. 214-220 din 05 noiembrie 2010, art. nr: 704.
- 4) Legea nr. 198 din 26 iulie 2007 cu privire la asistența juridică garantată de stat, Monitorul Oficial nr. 157-160/614 din 05 octombrie 2007.
- 5) Statutul executării pedepsei de către condamnați, aprobat prin Hotărîrea Guvernului Republicii Moldova nr. 583 din 26 mai 2006, Monitorul Oficial nr. 91-94/676 din 26 mai 2006.
- 6) Regulamentul privind modul de aplicare față de deținuți a sancțiunilor disciplinare și acordare a măsurilor de stimulare, aprobat prin Ordinul Departamentului Instituțiilor Penitenciare nr. 205 din 23 octombrie 2008.

Acte internaționale

- 7) Declarația Universală a Drepturilor Omului, 1948.
- 8) Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice, 1966.
- 9) Pactul Internațional cu privire la Drepturile Economice, Sociale și Culturale, 1966.
- 10) Convenția Națiunilor Unite împotriva Torturii și altor Pedepse ori Tratamente cu Cruzime, Inumane sau Degradante, 1984.
- 11) Convenția Națiunilor Unite cu privire la Drepturile Copilului, 1989.
- 12) Convenția Națiunilor Unite pentru Drepturile Persoanelor cu Dezabilități, 2007.

- 13) Protocolul Opțional la Convenția Națiunilor Unite împotriva Torturii și altor Pedepse ori Tratamente cu Cruzime, Inumane sau Degradante, 2002.
- 14) Comentariul General al Comitetului ONU pentru Drepturilor Omului nr. 20/44, 1992.
- 15) Comentariul General al Comitetului ONU pentru Drepturilor Omului nr. 21/44, 1992.
- 16) Ansamblul Regulilor Minime ale Națiunilor Unite privind Tratamentul Deținuților, 1955.
- 17) Ansamblul Regulilor Minime ale Națiunilor Unite cu privire la Administrarea Justiției Juvenile, 1985.
- 18) Regulile Națiunilor Unite pentru Protecția Minorilor Privati de Libertate, 1990.
- 19) Ghidul Națiunilor Unite pentru Prevenirea Delicvenței Juvenile, 1990.
- 20) Liniile directoare de acțiune privind copiii implicați în sistemul de justiție penală, 1997.
- 21) Ghidul Națiunilor Unite pentru Justiție în chestiuni cu participarea Copiilor Victime și Martori ale Crimelor, 2005.
- 22) Notă ghidată a Secretarului General al Națiunilor Unite: abordarea ONU a justiției pentru copii, 2008.
- 23) Tratatul privind Uniunea Europeană, 1992.
- 24) Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, 2000.
- 25) Agenda UE pentru drepturile copilului, 2011.
- 26) Strategia Comisiei pentru punerea în aplicare efectivă a Cărții drepturilor fundamentale ale UE, 2010.
- 27) Rezoluția Parlamentului European privind condițiile de detenție în UE: îmbunătățiri și sancțiuni alternative, 1998.
- 28) Avizul Comitetului economic și social european cu privire la Prevenirea delicvenței juvenile, modurile de tratare a delicvenței juvenile și rolul justiției pentru minori în Uniunea Europeană, 2006.
- 29) Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor și a Libertăților Fundamentale ale Omului, 1950.
- 30) Convenția Europeană pentru Prevenirea Torturii și a Pedepselor sau Tratamentelor Inumane sau Degradante, 1987.
- 31) Ghidul Comitetului de Miniștri al CoE “Justiție Prietenoasă Copiilor”, 2010.
- 32) Recomandarea nr. R (87) 20 a CM a CoE cu privire la reacțiile sociale față de delicvența juvenilă, 1987.
- 33) Recomandarea CM/R(97)12 cu privire la personalul responsabil pentru implementarea sancțiunilor și măsurilor, 1997.
- 34) Recomandarea CM/Rec(2003)20 cu privire la noile modalități de tratare a delicvenței juvenile și rolul justiției juvenile, 2003.
- 35) Recomandarea CM/Rec(2005)5 cu privire la drepturile copiilor instituționalizați, 2005.
- 36) Recomandarea CM/Rec(2006)2 referitoare la Regulile Penitenciare Europene, 2006.
- 37) Recomandarea CM/Rec(2008)11 referitor la Regulile Europene pentru Infracții Minori Supuși Sancțiunilor sau Măsurilor, 2008.
- 38) Rezoluția CM/Res/2 pentru Justiție Prietenoasă Copiilor, 2007.
- 39) Recomandarea AP/Rec(1286)1996 privind o strategie europeană pentru copii, 1996.
- 40) Regulamentul Penitenciar al Spaniei, aprobat prin Decretul Regal 190/1996 din 09 februarie 1996, B.O.E. nr. 40 din 15 februarie 1996.

Jurisprudența organelor Convenției Europene a Drepturilor Omului

- 41) *X. c. RFG*, cererea nr. 6038/73.
- 42) *X. c. MB*, cererea nr. 8241/78 (nepublicată).
- 43) *X. c. MB*, cererea nr. 8324/78 (nepublicată).

- 44) *Irlanda c. Marii Britanii*, hotărîrea din 18 ianuarie 1978.
- 45) *Tyrer c. Marii Britanii*, hotărîrea din 25 aprilie 1978.
- 46) *Ensslin, Badder și Raspe c. RFG*, decizia din 08 iulie 1978.
- 47) *Krocher și Moller c. Elveției*, decizia din 09 iulie 1981.
- 48) *M. c. MB*, cererea nr. 9907/82.
- 49) *Tomasi c. Franței*, hotărîrea din 27 august 1992.
- 50) *Chahl c. Marii Britanii*, hotărîrea din 15 noiembrie 1996.
- 51) *Dougoz c. Greciei*, cererea nr. 40907/98.
- 52) *Kudla c. Poloniei*, hotărîrea [MC] din 26 octombrie 2000.
- 53) *Mathew c. Olandei*, hotărîrea din 29 septembrie 2005.
- 54) *Brândușe c. României*, hotărîrea din 07 aprilie 2009.

Monografii, lucrări

- 55) Demet Sabine, Lauwaert Katrien, Maes Eric, Piers Axel, Van Doosselaere Denis, coordoneatori Daniel Martin, Wilfried Meyvis, “Mesures et peines alternatives”, vol. I, Liège, UGA, 1997, p. 204.
- 56) Andrews D.A. et al., “Does correctional Treatment work? A clinically relevant and psychologically informed meta-analysis”, *Criminology*, 28(3), 1990, p. 369-404.
- 57) Arrigo B.A. & Bullock J.L., “The Psychological Effects of Solitary Confinement on Prisoners in Supermax Units”, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, (52)6, 2008, p. 619-621.
- 58) Benjamin T. & Lux K., “Solitary Confinement as Psychological Punishment”, *California Western Law Review*, 13, 1977, p. 265-296.
- 59) Braithwaite J. & Pettit P., “Not just deserts: A republican theory of criminal justice”, Oxford: Clarendon Press, 1990.
- 60) Brown S.L., “Cost effective correctional treatment” in L.L. Motiuk & R.C. Serin (eds.), *Compendium 2000 on effective correctional treatment*, Ottawa, Canada: Correctional Service of Canada, Research Branch, 2001; disponibil la http://www.csc-scc.gc.ca/text/rsrch/compendium/2000/chap_27-eng.shtml.
- 61) Cullen F. & Gendreau P., “The effectiveness of correctional rehabilitation” in L. Goodstein & D.L. MacKenzie, (eds.), *The American Prison: Issues in Research Policy*, NY: Plenum, 1989.
- 62) Cullen F.T. & Applegate B.K., “Offender rehabilitation: Effective correctional intervention”, Brookfield, Vt.: Ashgate Dartmouth, 1998.
- 63) Ефимкина. Р., “Детская психология”, Новосибирск: Научно-учебный центр психологии НГУ, 1995.
- 64) Gendreau P., “The principles of effective intervention with offenders” in F.X. Harland (ed.), *Choosing correctional options that work: Defining the demand and evaluation the supply*, Thousand Oaks, CA: Sage, 1996, p. 117-130.
- 65) Gershoff E., “Corporal punishment and associated child behaviours and experiences”, *Psychological bulletin*, 128(4), doi: 10.1037//0033-2909.128.4.539, 2002, p. 539-579.
- 66) Giedd J., Blumenthal J., Jeffries N., Castellanos F., Liu H., Zijdenbos A., Paus T., Evans A. & Rapoport J., “Brain development during childhood and adolescence: A longitudinal MRI study”, *Nature Neuroscience*, 2, doi: 10.1038/13158, 1999, p. 861-863.
- 67) Haney C. & Lynch M., “Regulating Prisons of the future: A psychological analysis of supermax and solitary confinement”, *New York University Review of Law and Social Change*, 23(4), 1997, p. 477-570.
- 68) Haney C., “The psychological impact of incarceration: Implication for postprison adjustment” in Travis J. & Waul M. (eds.), *Prisoners once removed: The impact of*

- incarceration and Reentry on Children, Families, and Communities, Washington D.C.: The Urban Institute Press, 2003.
- 69) Hyman L.A. & Perrone D.C., "The other side of school violence: Educator policies and practices that may contribute to student misbehavior", *Journal of Psychology*, 36(1), doi:10.1016/S0022-4405(97)87007-0, 1998, p. 7-27.
 - 70) Jackson M., "The psychological effects of administrative segregation", *Canadian Journal of Criminology*, 43(1), 2001, p. 109-116.
 - 71) Jones C. & Battjes R. (eds.), "Etiology of drug abuse: Implications for prevention", Washington, DC: NIDA, 1985.
 - 72) Kaufman E., "The violation of Psychiatric Standards of Care in Prisons", *The American Journal of Psychiatry*, 137(5), 1980, p. 566-570.
 - 73) Kay M., "Toward an Understanding of the Troubled and Troublesome Adolescent", *Canadian Journal of Corrections*, 1(5), 1959, p. 6-11.
 - 74) Latessa E.J., "What works in correctional intervention", *Southern Illinois University Law Journal*, 23, 1999, p. 415-425.
 - 75) Laub J. H. & Sampson R.J., "The long-term effect of punitive discipline" in J. McCord (ed.), *Coercion and punishment in long-term perspectives*, New York: Cambridge University Press, 1995, p. 247-258.
 - 76) Levitt S.D., "Juvenile crime and punishment", *Journal of Political Economy*, 106, 1998, p. 1156-1185.
 - 77) Lipsey M.W., "The primary factors that characterize effective interventions with juvenile offenders: A meta-analytic overview. *Victims and Offenders*", 4(2), 2009, p. 124-147.
 - 78) Luise M.A., "Solitary confinement: Legal and psychological considerations", *England Journal on Criminal and Civil Confinement*, 15(2), 1989, p. 301-324.
 - 79) McCord J., "Some child-rearing antecedent of criminal behavior in adult men", *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(9), 1979, p. 1477-1486.
 - 80) Myers L.E., Wilse T. & Villalba J.A., "Promoting Self-Esteem in Adolescents: The Influence of Wellness Factors", *Journal of Counseling & Development*, 89(1), 2011, p. 28-36.
 - 81) Powell K. C., "Developmental psychology of adolescent girls: Conflicts and identity issues", *Education*, 125, 2004, p. 77-87.
 - 82) Scott G. & Gendreau P., "Psychiatric Implications of Sensory Deprivation in Maximum Security Prison", *Canadian Psychiatric Association Journal*. 14, 1969, p. 337-341.
 - 83) Spear P., "The adolescent brain and age-related behavioural manifestations", *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 24, 2000, p. 417-463.
 - 84) Steinberg L. & Scott E.S., "Less Guilty by Reason of Adolescence", *American Psychologist*, 58(12), 2003, p. 1009-1018.
 - 85) Straus M.A., "Should the use of corporal punishment by parents be considered child abuse? Yes" in M. Mason & E. Gambrill (eds.), *Debating children's lives: Current controversies on children and adolescents*, Thousand Oaks, CA: Sage, 1994, p. 197-203.
 - 86) Șchiopu U. & Verza E., "Psihologia vârștelor: ciclurile vieții", (ed. a 3-a), București: Editura didactică și pedagogică, 1997.
 - 87) Tatsushi O., "Juvenile crime and punishment: evidence from Japan", *Applied Economics*, 41(21), 2009, p. 3103-3115.
 - 88) Vinokur A., "Review and theoretical analysis of the effects of group process upon individual and group decisions involving risk", *Psychological Bulletin*, 76, 1971, p. 231-250.

- 89) Wade T. J. & Pevalin D. J., "Adolescent delinquency and health", *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, 4, 2005, p. 619–655.
- 90) Williams J & Sickles R.C., "An analysis of the crime as work model: evidence from the 1958 Philadelphia birth cohort study", *Journal of Human Resources*, 37(3), 2002, p. 479-509.
- 91) Wilson D. B., "Lessons learned about reducing recidivism from research on correctional and juvenile delinquency programs", [PDF], disponible sur <http://gemini.gmu.edu/cebcp/Briefings/Wilson.pdf>, 2009.
- 92) Zinger I., Wichman C. & Andrews D. A., "The Psychological effect of 60 days in administrative segregation", *Canadian Journal of Criminology*, 43(1), 2001, p. 47-83.